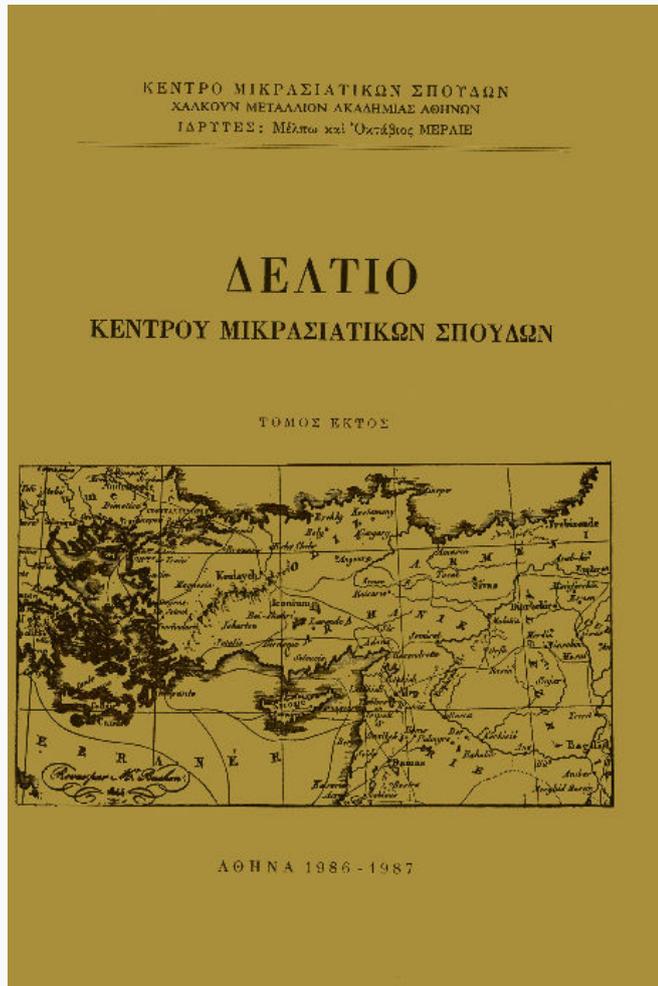

Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Τόμ. 6 (1986)

Οι Αγάσες

Σεραφείμ Ρίζος

doi: [10.12681/deltiokms.117](https://doi.org/10.12681/deltiokms.117)

Copyright © 2015, Σεραφείμ Ρίζος

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Ρίζος Σ. (1986). Οι Αγάσες. *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 6, 355–388.
<https://doi.org/10.12681/deltiokms.117>

ΑΠΟ ΤΟ ΥΛΙΚΟ ΤΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ

Στά δημοσιευόμενα κείμενα του αρχαιικού ύλικού τηρήθηκαν, με προσεκτική παραβολή, οι ὀρθογραφικές ἰδιομορφίες τῶν χειρογράφων. Πολλές φορές ἡ ἴδια λέξη γράφεται μὲ διαφορετικὴ ὀρθογραφία.

ΟΙ ΑΓΑΣΣΕΣ

«'Ατι καλὸ μουρμούκ:
ὠσαργὰς σωρέβ καὶ φερίσκ».
(=Σὰν καλὸς μέρμηγκας,
ἴσαμε ἀργὰ μαζεύει καὶ φέρνει.)

Ἐκτὸς ὁμως ἀπὸ τοὺς *Μεγαλάνους*, ποὺ μᾶς δημιούργησεν ἡ ξηνητεία, εἶχαμε καὶ τὶς ἀντίστοιχες Ἰαγᾶσσεσ' μας, ποὺ τὶς δημιούργησε ἡ ἴδια πάλε ξηνητεία, αὐτὴν τὴ φορά, στὸ χωριό μας ὁμως.

Ἡ ἐπὶ πολλὰ χρόνια ἔλλειψη τοῦ *νοικοκύρη* ἀπὸ τὸ σπίτι τὸ Συνασίτι-κο, ἡ ἀνάληψη κάθε εὐθύνης ἐπὶ τοῦ σπιτιοῦ ἐκ μέρους τῆς οἰκοδόσποινας, ἡ ἀναγκαστικὴ τῆς ἐπαφῆ μὲ τὸν τούρκικο κόσμο, ὁ ἀδιάκοπος φόβος μήπως συμβῆ κανένα κακὸ ἀνεπανόρθωτο, ἡ φροντίδα γιὰ τὴν καλλιέργεια τῶν κτημάτων, ἡ διατροφή κ' ἐξυπηρέτηση τοῦ κόσμου τοῦ σπιτιοῦ, παιδιὰ καὶ γέροι, ἡ ἀδιάκοπη τρομάρα μὲ τοὺς σεισμούς, τὶς πυρκαϊγὲς καὶ τὶς ἀνακατωσοῦρες καὶ τὶς χολέρες τῆς Πόλης, ὁ κάποτε αἰφνίδιος θάνατος τοῦ νοικοκύρη στὴν Πόλη, ἔκαμαν ὄχι μόνο γενικά τὴ Συνασίτισσα πρότυπο χειραφετημένης γυναίκα, ἐκεῖ στὰ βᾶθη τῆς Ἰατολλησ, ἀλλὰ καὶ δημιουργησαν μερικοὺς τύπους γυναικῶν, τοὺς ὁποίους γνῶρισα εἶτε ὡς μικρὸ παιδί, εἶτε ὡς ὄριμος ἄντρας πιά στὸ χωριό μου, ποὺ μοῦ ἦταν ἀδύνατο στὴ θύμησή μου νὰ τὶς παραλείψῃ καὶ νὰ μὴν τὶς ἀναφέρω ὡς μνημόσυνο.

1. Ἰαγᾶσσα, Ἰαγᾶσσεσ: εἶναι τούρκικο ἐπίθετο καὶ τίτλος: *ἀγᾶ* στοὺς γέροντες. Ἰοσμᾶν *ἀγᾶς* (=ὁ κύρ Ἰοσμᾶνης) καὶ *Πᾶς ἀγᾶς* =ἀρχηγός, διευθυντής: ἀπὸ τὸ *πᾶς-ἀγᾶς* δημιουργήθηκεν ὁ περίφημος τούρκικος τίτλος *pasha*.

Στὴν χρῆση *ἀγᾶ* μεταξὺ τῶν λαϊκῶν τάξεων δίδουνταν ἡ σημασία τοῦ ἱππότη, τοῦ εὐγενῆ, τοῦ ἀφιλοχρήματου. Ἰαγᾶς *ἄνθρωπος* =εὐγενικός ἄνθρωπος, ποὺ δὲν λογαριάζει τὸ χρῆμα, τὸ ξεοδεῖ ἀλύπητα ὅπως πρέπει κ' ὅπου πρέπει, δὲν κάνει διάκριση μεταξὺ πλούσιου καὶ φτωχοῦ καὶ πρόθυμος σὲ κάθε θυσία καὶ *ἀγᾶσσα ναῖκα* ἔχει τὴ σημασία τῶν ἀπάνωθε γραμμένων.

Ἡ ἀφοσίωσή των στό σπίτι τους καί στοὺς ξενητεμμένους τους, ἡ βαθεῖά τους εὐσέβεια καὶ ἡ σεμνότητα, ἡ συμπόνια τους στὴ φτωχολογιά, ἡ ἀγάπη τους στὴ γειτονεΐα, τὸ θάρρος τους στό ἀντίκρουσμα τῆς συμφορᾶς, ἡ περιφάνεια τους καὶ ἡ ἀλληλεγγύη στὶς ὁμοφυλές των, ἡ θύμισή των τῶν παλιῶν καιρῶν καὶ ἡ προσμονὴ γιὰ καλλίτερες μέρες ἦταν κάτι τὸ ἀφάνταστο φαινόμενο.

Δυστυχῶς ὅλες αὐτὲς τὶς ἀγάσσες τοῦ χωριοῦ μου δὲν τὶς γνώρισα. Ἐ' ἀναφέρω μόνον ἐκεῖνες ποὺ γνώρισα στὰ παιδικά μου χρόνια καὶ κεῖνες ποὺ γνώρισα κατὰ τὰ χρόνια τῆς συμφορᾶς τοῦ Α' Παγκοσμίου Πόλεμου.

ΠΑΡΟΙΜΙΩΝ ΤΟ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑ
ΚΕΦ. ΑΑ' 10
ΕΓΚΩΜΙΟ ΕΝΑΡΕΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ

Γυναίκα ἀνδρῆϊαν τίς εὐρήσει; τιμιωτέρα δὲ ἔστι λίθων πολυτελῶν ἡ τοιαύτη. Θαρσεῖ ἐπ' αὐτῇ ἡ καρδία τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς, ἡ τοιαύτη καλῶν σκύλων οὐκ ἀπορήσει· ἐνεργεῖ γὰρ τῷ ἀνδρὶ ἀγαθὰ πάντα τὸν βίον· εὐρημένη ἔρια καὶ λίνον, ἐποίησεν εὐχρηστα ταῖς χερσὶν αὐτῆς. Ἐγένετο ὡσεὶ ναὺς ἐμπορευομένη μακρόθεν· συνάγει δὲ αὐτῆς τὸν πλοῦτον, καὶ ἀνίσταται ἐκ νυκτῶν, καὶ ἔδωκεν βρώματα τῷ οἴκῳ, καὶ ἔργα ταῖς θεραπαίναις. Θεωρήσασα γεωργίαν ἐπρίατο, ἀπὸ δὲ τῶν καρπῶν τῶν χειρῶν αὐτῆς, κατεφύτευσε κτήμα.

Ἀναζωσαμένη ἰσχυρῶς τὴν ὄσφυν αὐτῆς, ἤρεισε τοὺς βραχίονας αὐτῆς εἰς ἔργον. Ἐγεύσατο ὅτι καλὸν ἔστι τὸ ἐργαζέσθαι, καὶ οὐκ ἀποσβέννυται ὁ λύχνος αὐτῆς ὅλην τὴν νύκτα.

Τοὺς πῆχεις αὐτῆς ἐντείνει ἐπὶ τὰ συμφέροντα, τὰς δὲ χεῖρας αὐτῆς ἐρείδει εἰς ἄτρακτον.

Χεῖρας δὲ αὐτῆς διήνοιξε πένητι, καρπὸν δ' ἐξέτεινε πτωχῷ, οὐ φροντίζει τῶν ἐν οἴκῳ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, ὅταν ποῦ χρονίζῃ· πάντες γὰρ οἱ παρ' αὐτῇ ἐνδεδυμένοι εἰσὶ. Διττὰς χλαίνας ἐποίησε τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς, ἐκ δὲ βύσσου καὶ πορφύρας ἑαυτῇ ἐνδύματα, περίβλεπτος δὲ γίνεται ὁ ἀνὴρ αὐτῆς ἐν πύλαις, ἡνίκα ἂν καθίσῃ ἐν συνεδρίῳ μετὰ τῶν πρεσβυτέρων κατοίκων τῆς γῆς.

Συνδόνας ἐποίησε, καὶ ἀπέδοτο τοῖς Φοῖνιξι, καὶ περιζώματα τοῖς Χανααῖοις. Ἴσχιν καὶ εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο, καὶ εὐφράνθη ἐν ἡμέραις ἐσχάταις.

Στόμα αὐτῆς διήνοιξε προσεχόντως καὶ ἐννόμως, καὶ ἐστείλατο τάξιν τῇ γλώσσῃ αὐτῆς. Στεгнаὶ διατριβαὶ οἴκων αὐτῆς, σίτα δὲ ὀκνηρὰ οὐκ ἔφαγεν. Ἀνέστησε τὰ τέκνα αὐτῆς καὶ ἐπλούτισαν· καὶ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς ἤνεσεν αὐτήν.

Πολλαὶ θυγατέρες ἐποίησαν δύναμιν, πολλαὶ ἐκτῆσαντο πλοῦτον· σὺ δὲ ὑπέρκεισαι, καὶ ὑπερῆρας πάσας.

Ψευδεῖς ἀρέσκειαὶ καὶ μάταιον κάλλος γυναικὸς οὐκ ἔστιν ἐν σοί.

Γυνὴ γὰρ συνετὴ εὐλογεῖται· φόβον δὲ Κυρίου αὐτὴ αἰνεῖται.

Δότε αὐτῇ ἀπὸ καρπῶν χειρῶν αὐτῆς, καὶ αἰνεῖσθω ἐν πύλαις ὁ ἀνὴρ αὐτῆς.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ «ΠΑΡΟΙΜΙΩΝ»
ΚΕΦ. ΑΑ' 8
ΕΓΚΩΜΙΟ ΕΝΑΡΕΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ

Πού μπορεί νά βρῆ κανείς γυναίκας ἀνδρεία; Εἶναι αὐτὴ πολυτιμώτερη κι' ἀπὸ πολυτίμες πέτρες. Παίρνει ἀπὸ αὐτὴν θάρρος ἢ καρδιά τοῦ ἀνδρός της. Ἀπὸ τέτοια γυναίκα δὲ θὰ τοῦ λείψουν τὰ καλὰ κέρδη καὶ θὰ ἐργάζεται τούτῃ γιὰ τὸ καλὸ τοῦ ἀνδρα της καθ' ὅλη της τὴ ζωὴ κι' ἔχοντας μαλλί καὶ λινάρι θὰ κάμῃ μὲ τούτα καὶ μὲ τὰ χέρια της τὰ χρειαζόμενα.

Θὰ εἶναι σὰν τὸ καράβι πὺλ φέρεῖ ἐμπόριο ἀπὸ μακρὰ. Μαζεύει τὸν πλοῦτο της καὶ ξυπνάει πρὶν ξημερώσῃ καὶ δίνει φαγὶ στὸ σπιτικό της καὶ δουλεῖα στὶς ὑπηρέτριες... καὶ μὲ τὰ δικὰ της τὰ χέρια φυτεύει κτῆμα.

Ἀνασκουμπωμένη καλὰ βάλλει ἐμπρὸς στὴ δουλεῖα τὰ βραχιόνια της. Γεύτηκεν ὅτι εἶναι καλὴ ἢ δουλεῖα καὶ τὸ λιχνάρι της ἀνάβει ὅλη τὴ νύχτα.

Ἀπλώνει τὰ βραχιόνια της σ' ὅ,τι εἶναι συμφέρο νὰ γίνῃ καὶ τὰ χέρια βάζει στὸν ἀργαλειό. Ἀπλωσε τὰ χέρια της στὸ ζητιάνο, καὶ τὴ χούφτα της ἀνοίξε στὸ φτωχό.

Ὅταν ὁ ἄντρας της εἶναι κάπου μακρὰ καὶ δὲν φροντίζει γιὰ τὸ σπίτι ὅλ' οἱ δικοὶ της εἶναι φορεμένοι. Διπλὰ ἐπανωφόρια ἔκαμε στὸν ἄντρα της, καὶ στὸν ἑαυτὸ της φορέματα ἀπὸ βύσσον καὶ πορφύραν καὶ περιβλεπτος γίνεται ὁ ἀνδρας της κατεβαίνοντας στὴν ἀγορὰ κι' ὅταν κάθεται μὲ τοὺς γέροντες σὲ συνέδρια κι' ἀπὸ ὄλον τὸν ἄλλον κόσμο.

Σινδόνια κάμνει καὶ πουλεῖ στοὺς Φοίνικες καὶ ζωνάρια στοὺς Χαναναίους. Δύναμη κι' εὐπρέπεια ἀπόκτησε καὶ χάρηκε σὲ δύσκολες μέρες.

Μὲ προσοχὴ μιλάει καὶ δίκαια κι' εἶναι πολὺ ἐν τάξει τὸ μίλημά της. Ἐνδιαφέρεται πάρα πολὺ γιὰ τὰ τοῦ οἴκου της καὶ δὲν χαμαστρώγει.

Καλομεγάλωσε τὰ τέκνα της καὶ πλούταιναν αὐτὰ κι' ὁ ἄντρας τὴν ἐπαίνεσε.

Πολλὲς γυναίκες ἀπόκτησαν δύναμη καὶ πλούταιναν, ἐσὺ ὅμως ἀψηλοστέκεις καὶ πέρασες ὅλες.

Ψευτοειδεῖξεις καὶ ψευτομορφιά γυναίκας σένα δὲ σοῦ βρίσκεται.

Ἡ φρόνιμη γυναίκα εὐλογεῖται καὶ φόβον Θεοῦ ὁμολογεῖ σὰν αὐτὴ ἐπαίνεῖται.

Φιλεῖστε τὴν, τέτοια γυναίκα κι' ἄς ἐπαινῆται στὰ δημόσια ὁ ἄντρας της.

Οί τῆς πρώτης σειρᾶς *ἀγάσσε* εἶναι οἱ τῶν παιδικῶν μου χρόνων:

1. Τοῦ Χατσήθανας ἢ Χατσήελεν
2. Τοῦ Γιαχνήβασιλ ἢ Βαλάτσα
3. Τοῦ Μανιοῦς ἢ Μαρία
4. Ἡ Τσάγασα, ἡ θεία μου Ἐναστασᾶ
5. Ἡ μάννα μου ἢ Εἰσεβία
- [6. Ἡ Βυζάστρα μου ἢ «Sute anam» ἢ Χριστίνα (σελ. 23)]

κ' οἱ τῆς δεύτερης σειρᾶς *ἀγάσσε* εἶναι οἱ γνωριμίες μου κατὰ τὸν Πρῶτο Παγκόσμιο Πόλεμο, ποῦ βρέθηκα στὸ χωριό καὶ συνεργάστηκα μαζὺ τους:

1. Ἡ Θεία Μάρτα τῆς Πεθερᾶς μου
2. Ἡ Πεθερά μου Ἐναστασία Πολυγενίδη
3. Ἡ Γαλατσᾶβ ἢ Βασιλικὴ Πιγγοπούλου
4. Ἡ Μάρτα τοῦ Λαζόπουλου
5. Ἡ Ἐλένη Γαράμαρια

[Ἐπάρχει μόνο τὸ κείμενο: Ἡ Πεθερά μου Ἐναστασία Πολυγενίδη (σελ. 26)]

Θὰ περιγράψω τὴν καθεμιά *ἀγάσσα* μου χῶρια-χῶρια κι' ἀρχίζω ἀπὸ τὴν πρώτη τὴν

Η ΧΑΤΣΗ ΕΛΕΝ ΤΟΥ ΧΑΤΣΗΘΑΝΑΣ

Τὸ σπίτι μας εἶχε μεγάλες σχέσεις μὲ τὸ σπίτι τοῦ Χατσήθανας. Τὰ παιδιά του ὅπως καὶ τὰ ἐγγονά του τὰ βάφτιζεν ἡ οἰκογένεια τοῦ Γαρέτσεντεμ τοῦ Σεραφεῖμ. Μόλις τὴ θυμοῦμαι τὴ Χατσήνινε. Κάθε καλοκαῖρι, τὴν ἐποχὴ τῶν φρούτων, μᾶς ἔστελνε ἡ μητέρα μας μὲ τίς μεγάλες ἀδελφές μου καὶ πηγαίναμε δῶρα *ἀπίδια* μὲ τὰ *πανέρια* (=καλάθια) στοῦ Τεπέρογλου. Μᾶς φίλεβαν ἐκεῖ *πολίτικα ἴεγια* (=τῆς Πόλης γλυκίσματα), φιλοῦσαμε τὸ χέρι τῆς Χατσήνινεσ καὶ φεύγαμε ἀφοῦ μᾶς φιλοῦσε κι' αὐτὴ στὰ μάγουλα. Τόσα θυμοῦμαι.

Ὁ γιατρός ὁ Ἰωάν. Ἀρχέλαος αὐτὰ γράφει στὸ βιβλίο του Η ΣΙΝΑΣΟΣ: «...κατέστησε τὸν οἶκον του (τοῦ Χατσήθανας) πρότυπον οἰκιακῆς τάξεως καὶ κοσμιότητος, πρὸς ὃν ἀποβλέποντες ἄπαντες οἱ κάτοικοι ἐρρυθμίζον τὸν ἑαυτῶν οἶκον. Ἡ ἀείμνηστος Χατζηελένη διὰ τῆς καλοκαγᾶθου καὶ γλυκειᾶς αὐτῆς συμπεριφορᾶς, διὰ τῆς ὄντως ἀνδρικήσ αὐτῆς κρίσεως, ὑπῆρξεν ἡ πρώτη οὕτως εἰπεῖν διδάσκαλος τοῦ γυναικείου ἐν Σιναςῶ φύλου, ἡ παραμυθία δι' ἔργων καὶ λόγων τοῦ δυστυχοῦς καὶ τεθλιμμένου καὶ ὁ γενικὸς σύμβουλος τῶν κατοίκων τῆς κωμοπόλεως. Ἄλλὰ καὶ ὁ οἶκος αὐτῶν ἦτο τὸ ἐντευκτήριον καὶ ὁ ξενῶν πάντων τῶν

κατά καιρούς ἐπισκεπτομένων τὴν Κοινότητα ξένων καὶ δὴ θρησκευτικῶν καὶ πολιτικῶν ἀρχηγῶν ἦτοι ἀρχιερέων, ἱερέων, Νομαρχῶν, Διοικητῶν, περιηγητῶν κτλ. πάντας δὲ τούτους μετ' ἀβραμιαίας ὄντως φιλοξενίας περιεποιοῦντο, ἡ δὲ εὐγένεια, τὸ εὐπαρουσίαστον καὶ ἐπαγωγὸν τῆς συναναστροφῆς τῶν οἰκοδεσποτῶν καὶ δὴ τῆς οἰκοδεσποίνης κατενθουσία τοὺς ξένους καὶ ἐκάλυπτε πάσας τὰς ἐλλείψεις τοῦ γυναικείου ἐν Συνασφύλου».

«Η ΒΑΛΑΤΣΑ»²
ΤΟΥ ΓΙΑΧΝΗ ΒΑΣΙΛ

Τὴ θυμοῦμαι τὴ Βαλάτσα τοῦ Γιαχνήβασιλ³ τὸ σπίτι τουν (=τὸ σπίτι τους), τὸ σπίτι τοῦ Γιαχνή Βασίλ³ ἦταν γειτονικὸ στὸ δικό μας τὸ σπίτι, στὸ Λουλά τὸν Μαχαλά, στὴν κορυφὴ τοῦ τουρκόδρομου, σάν ἐβγαίνει στὸ Λοφί.

Συχνὰ πηγαίναμε ἐμεῖς τὰ παιδιά στὸ σπίτι τοῦ Γιαχνήβασηλ, ἡ στελικά (=δῶρα) φρούτα τοῦ κήπου μας πηγαίνοντας μὲ τὸ πανὲρ ἢ τσαβὲλ ἢ «ταμουζιὸ ἄθος» (=βουβαλιὸ καγμάκι) ἢ κάτι θὰ ζητούσαμε ἢ τὸν Κυρβασίλη θὰ βλέπαμε γιὰ νὰ τοῦ δώσουμε χαρτιὸ (=ἐπιστολή), ἢ κάποια παραγγελία τοῦ πατέρα μας θὰ διαβιβάζαμε, γιατί ἦταν καὶ Δημογέροντας κ' ἔξαρχος τοῦ Δεσπότη.

Τὸ ὄξω ἢ θύρα (=ἡ ἐξώθυρα) τοῦ σπιτιοῦ ἦταν ἓνα μεγάλο ἰσατάλασον (=δίφυλλη), εἶχε δεξιὰ κι' ἀριστερὰ τοχάδια (=χερούλια) κ' ἦταν βαμμένη μὲ λαδομπογιὰ χρώματος γαῖβέ (=καφέ). Μόλις μὲ προσοχὴ χτυπούσαμε, κρούγαμε τὴν θύρα ἐρχοῦνταν ἀπὸ μέσα ἡ ἢ κόρη τῆς Βαλάτσας, ἡ Καλὴ (=Καλλιόπη) ἢ ἡ ἐγγονὴ τῆς Χαρικλῆ (=Χαρίκλεια) καὶ μᾶς τὴν ἄνοιγαν.

2. Βαλάτσα (=Βασιλική). Μεταποιήσεις τῆς ὀνομασίας Βασιλικὴ ἦταν: Βαλταϊκή, Βακούλ, Βασίλσα, Βατσικά, Βάσσο. Βασιλικὴ τὸ περισσότερο χρησιμοποιοῦνταν στὸ σχολεῖο καὶ στὴν Ἐκκλησία. Βαλάτσα ἦταν κ' ἐπίθετο: Τοῦ Βαλάτσας ὁ Χρήστος, ὁ Βαλάτσας, τοῦ Βαλάτσα τὸ σπίτι'.

3. Γιαχνή-Βασίλ (=ὁ μαγειρέων ἢ ὁ ἀγαπῶν τὸ γιαχνή Βασίλης). Ὁ Ἄλέξης, ὁ Στέφανος κι' ὁ Βασίλης ἦταν παιδιά τοῦ Ἀδάμ τοῦ Ἀκρίτ' καὶ λέγονταν τοῦ Ἀκρίτ' τὰ παιδιά. Κατὰ παράδοση ὁμοῦς κάθε φορά, ποὺ ἐρχοῦνταν στὴ Συνασφὴ καὶ φιλοξενοῦνταν στὸν ὄντα τοῦ Ἀκρίτη οἱ Γενητσαρέοι, τοὺς προσφέρουνταν πάντα ὡς φαγὶ γιαχνή μελιτσάνας, κρεμιδιοῦ, κολοκυθιοῦ, κτλ. φαγὶ εὐκολόψητο, χωρὶς πολλὰ τρεχάματα καὶ ἐξοδα. Τὸ παρατήρησαν αὐτὸ οἱ Γενητσαρέοι κ' ἔκαμαν τὴν παρατήρηση ὅλο γιαχνή θὰ μᾶς προσφέρετε; δὲν ἔχετε τίποτα ἄλλο κ' ἔτυχε ὅταν ἐγίνε ἡ παρατήρηση ὁ φιλοξενῶν νὰ εἶναι ὁ Βασίλης καὶ τοῦ ἔμεινε τὸ παρατσούκλι ὁ Γιαχνή βασίλης.

Μπαίνοντας στην *οξω αλλή* (=προαύλειο) ἀντικρύζαμε *άπάνω σά εδίκια* (=στά σκαλοπάτια), *μestημές σή θύρα του άπάνω αλλής* (=στό κέντρο ἀκριβώς τής θύρας τής επάνω αλλής) τή Βαλάτσα: Μιά ώμορφη, άψηλή κι' επιβλητικιά γυναίκα *φορεμέν' τσινί τσοχαδιώνας έντερί, γελέκ' κ' ένα χαζπεζί κεντημένο* (=φορεμένη μπλέ τζόχινο έντερί, γελέκι κ' ένα στηθούρι κεντημένο), στό δέ κεφάλι της ένα *ποφάτ* (=τουλμπάνι) βαθύ καφφέ.

Μάς ύποδέχονταν γελαστή, κι' άν ήταν ό κύρ Βασίλης στό σπίτι μάς ώδηγούσε εκεί πού κάθονταν *σò σουφά για σήν καμάρα* (=Στήν αίθουσα ή στην προαίθουσα) κι' άν δέν ήταν μάς παραλάβαινε ή ίδια *σò σουφά για σήν καμάρα όπου ήσεν ζουγραφιστό ένα λεοντάρ* (=στήν καλή τήν αίθουσα ή στην προαίθουσα όπου είχαν ζωγραφισμένο ένα λεοντάρι) μάς φιλοδώρουσε *πολίτικα σέγια* (τής Πόλης καλούδια)⁴ με την παραγγελία *νά πητε σαιρετήματα σή νύφ και φχαριστώ* (=νά πητε χαιρετισμούς στη νύφη και ευχαριστώ)⁵ και μάς προβοδούσε ίσαμε τήν οξόπορτα και μάς παρακολουθούσε με τό μητρικό της βλέμμα ίσαμε νά γυρίσουμε τή γωνιά του δρόμου.

Όπως παραπάνω άνάφερα ό κύρ Βασίλης ήταν κ' έξαρχος και Δημογένροντας. Οί οίκοδέσποινες πού *τσεκίνταναν*⁶ (=άποτραβιούνταν) νά παρουσιαστούν στόν Πρόεδρο τής Δημογεροντίας, στόν πατέρα μου τόν Νικολάκη, και μη ξέροντας τούρκικα νά προσφύγουν στη μητέρα μου Εύσεβια, πρόσφευγαν στόν Κυρβασίλη ή στην Βαλάτσα, πού ήταν γυναίκα μειλίχια και πονετικιά.

Ή Βαλάτσα άκουε με προσοχή κάθε προσερχούμενη, άναλάβαινε νά

4. *Πολίτικα σέγια*. Τής Πόλης τά καλούδια ήταν: Κουφέτα, σόκα, χουρμάδες, χιώτικα άμύγδαλα, φουντούκια, ξανθή σταφίδα, λοκούμια κι' οτιδήποτε δέν βρίσκονταν στό χωριό. *Τού χωριού σέγια* ήταν: *καρύδια, κοφτάρια* (στεγνή μουσταλευριά) *παντουρμάδια* (καρύδια ξεφλουδισμένα με στεγνή μουσταλευριά) *ζερά βορκόκια* (βερούκοκα στεγνωμένα στόν ήλιο), φρούτα νωπά και ξερά κτλ.

5. *Σή νύφ* (=στη νύφη). Στόν γυναίκειο κόσμο, τόν συγγενικό και τόν μαχαλαδιώτικο, ειχαμε μία τηρούμενη, ίσαμε τά τελευταία χρόνια, όμορφη βαθμική ιεραρχία: οί μεγαλιότερες νοικοκυρές στην ήλικία μεταξύ τών νοικοκυρών προσάγόρευαν τίς μικρότερες συγγενείς και γειτόνισσες *νύφ ή νύφη* κ' οί μικρότερες τίς μεγαλιότερες συγγενείς ή μαχαλαδιώτισσες με τό *τσά ή ώτσα* (θεία, ώ θεία) ή με τό *μικρόνε* (=μικρόμαννα) ή με τό *μέγανε* (=μεγαλομάννα) άν ήταν προχωρημένη στην ήλικία.

6. *Τσεκίνταναν* (=άποτραβιούνταν). Τούρκ. άπό τό ρήμα *tchekinmek* άποτραβιέμαι. *φά, τέκνο μ' Σάραφειλ, μη τσεκιντάς* (=φάγε παιδί μου, Σεραφείμ, μήν άποτραβίσεις).- *Τέκνο μ' ό,τι ήξες κι' ό,τι είδες πέτα τα, μη τσεκιντάς* (=παιδί μου, ό,τι άκουσες κι' ό,τι είδες πές τα, μήν άποτραβίσεις).

τακτοποίηση την υπόθεση και πολλές εξυπηρετούσε, άφαντη κι' άθόρυβα, με τὸν κύρ Βασίλη τὸν *μάλαση* ⁷.

Φτωχὸ-γιὰ φτωχὸ δὲν ἄφινε ἄβοήθητο. Ὅποιο σπίτι μάθαινε ὅτι ὑπόφερνε κάτι πρόσφερε κρυφὰ εἰς χρῆμα, εἰς φορεσιά, εἰς φαγώσιμα.

Τὴ γειτόνισσά της, τὴ Μαρία τοῦ Μανιοῦς, λησμονημένη κ' ἐγκαταλειμένη ἀπὸ τὸν ἄντρα της καὶ τὰ δύο ἀγόρια της στὴν Πόλη, τὴν εἶχε ὑπὸ τὴν προστασία της. Τῆς ἔδινε θάρρος κ' ἐργασία καὶ πολλές φορὲς τὴν κάθιζε στὸ *χονίσα* της (=στὸ τραπέζι της).

Σύμβολο ἀγάπης, φρόνησης καὶ ταπεινοφροσύνης, σωστὴ ἀγάσσα.

ΤΟΥ ΜΑΝΙΟΥΣ Η ΜΑΡΙΑ

Κάθε φορά πὸ πηγαίναμε στὸν Ἀγνικόλα ἢ στὸ σπίτι τῆς ἀδελφῆς μου τῆς Πιπίνας ἢ στῆς Βαλάτσας θὰ περνούσαμε κι' ἀπὸ τὴν *παραθύρα* ⁸ τοῦ Μανιοῦς τῆς Μαρίας. Ἡ *παραθύρα* της γειτονεύουνταν μετὰ τὴν μεγάλη πόρτα τοῦ σπιτιοῦ τῆς Βαλάτσας.

Συχνὰ τὴν βλέπαμε, τὴν βλέπαμε ἐκεῖ κατὰ τὴν *παραθύρα* της νὰ κοσκινίζει *καψίματα* ⁹.

Κοντὴ, ἥλιοκαμμένη, *σηκωμένα* τὰ *παράφτερα* τοῦ ἐντεριοῦ της *σὴ μέσ'* (=ἀνασκουμπωμένα τὰ φύλλα τοῦ ἐντεριοῦ της στὴ μέση της) μὰς κύτταζε σοβαρὰ κι' ἀμίλητη. Ἴσως νὰ τῆς *ξυπνούσαμε* τὸν καγ'μὸ τῶν παιδιῶν της στὰ ξένα. Ἄν τυχαίναμε τὴν Βαλάτσα θὰ μὰς ρωτοῦσε, θὰ μὰς *γλυ-*

7. *Μάλαση* (=διπλωμάτης, ὁ μὲ γλυκὸ τρόπο ξέρων νὰ πῆ τὸ «ναί» καὶ τὸ «ὄχι»). Λέξη τούρκικη ἴσως συγκεῖμενη ἀπὸ τὴ λέξη *μαλά* καὶ τὴν κατάληξη *της* ποὺ σημαίνει κατασκευαστῆς καὶ δουλευτῆς στίς οἰκοδομὲς μίᾳ λάσπης τοῦ *μαλά* καμωμένης ἀπὸ γῦθο, νερό, γάλα, αὐγὸ καὶ λιναρότριχα, ποὺ τὴν ἄλοιφαν μὲ τὸ ἐργαλεῖο *μαστρί* στὸ ἐσωτερικὸ τῶν τοίχων μίᾳ αἰθουσας προοριζομένης γιὰ αἰθουσα ὑποδοχῆς: *καλὸ σουφὰ ἢ καλὴ κάμαρη*. Τὴν λέξη *μαλά* τὴν μεταχειρίζονται κ' ἔδω οἱ χριστιᾶδες.

Τὸν κύρ Βασίλη καὶ τὸν ἀνεψιὸ τοῦ Ἀναστάσιο Καίρη τοὺς λέγαμε *μάλαση* γιατί ποτὲ ὄχι δὲν ἔλεγαν γυμνά, ἀλλὰ μὲ γλυκόλογα. Γιὰ τοὺς *μάλασηδες* εἶχαμε καὶ τὴν τούρκικη ρῆτρα: «οὔτε τὴν κόρη του δίνει ἄλλ' οὔτε καὶ τὸν συμπέθερο κακοκαρδίζει».

8. *Παραθύρα* ὅταν λέγαμε δὲν ἔννοοῦσαμε τὸ παράθυρο ποὺ ἔννοοῦμε ἔδω στὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ τὴν δευτέρη θύρα, τὴ βοηθητικὴ, τοῦ σπιτιοῦ μας. Κάθε συναστικό σπίτι εἶχε καὶ τὴν *παραθύρα* της ἀπὸ ὅπου μπάζαμε στὸ σπίτι τὰ ξύλα, τὰ ἄχυρα, τὰ γαζάλια, σίγρια, καψήματα κτλ. προμήθειες γιὰ τὸ χειμῶνα.

9. *Καψήματα* ἦτανε ὕλικὸ γιὰ κάψημο στὸ *τουντοῦρ* (περσικὸ κλίβανο), ἀποτελούμενο ἀπὸ ξηρὰ κλαδάκια δέντρων-κλημάτων, *γαζάλια* (=ξερὰ φύλλα), ξερὲς κοπριὲς ζῶων, ὕλικὸ ποὺ τὸ συγκέντρωνε ἢ νοικοκυρὰ μαζεύοντας καὶ κοσκινίζοντας τίς κοπριὲς τῶν ζῶων τοῦ σταύλου.

κομιλοῦσε καὶ θὰ μᾶς ἔδινε κ' ἓνα κερὶ γιὰ τὸν Ἀγ'νικόλα ἴσως· αὐτὴ οὔτε μᾶς χαμογελοῦσε, οὔτε καὶ μᾶς μιλοῦσε.

Τὴν λυπούμασταν ὁμως καὶ τὴν σεβούμασταν γιὰτὶ ξέραμε πὼς ἦταν φτωχιά καὶ τὴν ἐγκατάλειψαν ὁ ἄντρας καὶ τὰ δύο τῆς τὰ παιδιὰ στὴν Πόλη, *νὲ χαρτιὸ πῆταζαν, νὲ χαρτσηλήχ* (=οὔτε γράμμα τῆς ἔστελναν, οὔτε χαρτσηλήκι).

Σπάνια ἐρχοῦντανε στὸ σπίτι μας γιὰ κανένα «*χατσάτι*» (=τουρκ. γιὰ κάποια ἀνάγκη).

Συχνά, παίζοντας μικρὰ παιδιὰ *σὸ κατέφλο μας* (=στὸ κατώφλι τοῦ σπιτιοῦ μας) τὴν βλέπαμε, φορτωμένη στὴ ράχη τῆς *σίγγρια* (=τραγάκανθους) ἢ *ξύλια* (=ξύλα), νὰ περνᾷ ἀπὸ κοντὰ μας βαρυπερπατόντας *ἰδρωμέν'* καὶ *τζικωμέν'* (=ἰδρωμένη καὶ σκονισμένη)· ἀφίναμε τὸ παιχνίδι καὶ τὴν *τρανοῦσαμε* (=κυττούσαμε) *σάστισμέν'* (=μπερδεμένοι) σὰν σὲ στάση προσοχῆς.

Κατὰ τὰ Χριστούγεννα καὶ τὴ Λαμπρὴ τὰ ἀνέψια τῆς, τῆς ἀδελφῆς τῆς τὰ παιδιὰ, ὁ Ἀντρίκος καὶ ὁ Στέφανος τοῦ Τεσκέρ τῆς ἔστελναν χαρτσηλήκι ἀλλὰ αὐτὴ ὑστεροῦντανε ἀπὸ τὸ χαρτσηλήκι ἐκεῖνο τῶν παιδιῶν τῆς στὴ μάννα τους τέτοιες μεγάλες μέρες καὶ πρὸ πάντων πού οἰκονομικὰ ἦταν πολὺ καλὰ. Ἐνθυμοῦμαι ὁ μέγας τῆς ὁ γιὸς πού δὲ θυμοῦμαι τὸνομά του, ἦταν ἀρχηγίνας στὸ Ἀγνάλη, ἐστιατόριο στὴν Πόλη, στὸν Γαλατᾶ, ὅπου πῆγαιναν κατὰ τὰ μεσημέρια ὄλοι οἱ μεγαλέμποροι ρωμοὶ κι' Ἀρμενεῖοι τοῦ Γαλατᾶ καὶ τρώγανε.

Συνασιῖτες πηγαίνανε ὁ Χαράλαμπος Πατρικιᾶδης, ὁ Μαράσογλος ὁ Μηνᾶς, ὁ Χρυσόστομος τοῦ Κωσταντῆ κ.ἄ. πού δὲν τοὺς θυμοῦμαι.

Κατὰ τὰ τελευταῖα τῆς ζωῆς τῆς τὰ χρόνια, μὲ τὴν ἐπιμονὴ τῶν ἀνεπιῶν τῆς Ἀνδρέα καὶ Στέφανου Τεσκέρη, ὑποχρεώθηκαν τὰ παιδιὰ τῆς νὰ τῆς στείλουν *χαρτιὸ καὶ χαρτσηλήχ* (=γράμμα καὶ λεφτά). Ἐπέστρεψεν ὁμως ἀμέσως καὶ τὸ γράμμα χωρὶς νὰ τὸ διεβάσῃ *νὰ τὸ χουτήσῃ* καὶ τὸ χαρτσηλήκι χωρὶς νὰ τὸ πιάσῃ λέγοντας στὸν *πόσταση* (=ταχυδρόμο): *ἐγὼ πασᾶ Σαραφεὶλ, νὲ τὸ χαρτιὸ τουν θέλω νὲ τὰ παράδια τουν θέλω! Ἄς εἶν' καλὰ κ' ἔκσικ' ἔλσουν*¹⁰ (=ἐγὼ πασᾶ Σεραφεὶμ, οὔτε τὸ γράμμα των ζητῶ, οὔτε τὰ λεφτά των ζητῶ! "Ἄς εἶναι καλὰ κι' ἄς μοῦ λείψουν).

Ἡ ἱστορία αὐτὴ τοῦ Μανιοῦς τοῦ Μαρίας ἦταν ἡ τύχη πολλῶν ἄτυχων σύζυγων καὶ μαννάδων, πού δὲν κάμφτηκαν ἀπὸ τ' ἄσπλαχνα καμώματα τῆς ξενιτιάς. Ἀντιμετώπισαν τὸ χαμὸ τῶν δικῶν τους καὶ τὴ φτώχεια χωρὶς νὰ λυγίσουν καὶ ν' ἀποκάμουν.

10. Ἐκσικόλοσὸν φράση τούρκικη, πού τὴν μεταχειρίζομαστε πολὺ. Σύνθετη ἀπὸ λέξη *eksik* (=λείψω) καὶ *olsoun* (=ἄς εἶναι). Ἐγὼ τὰ σόνα τὰ παράδια δὲν τὰ θέλω! ἔξικόλοσουν (=Ἐγὼ τὰ δικά σου τὰ λεπτά δὲν τὰ θέλω! ἄς μοῦ λείψουν).

Τή θυμοῦμαι πάντα τῆ Μαρία τοῦ Μανιοῦς τίς Κυριακές ποῦ πήγαινε, μετὰ τὸ δεῦτερο σήμαντρο, στὴν Ἐκκλησιὰ βιαστικά! Κοντῆ-κοντούτσικη, φορεμέν' *καμαρωμέν'* (=εὐπρεπισμένη) μὲ τὰ *γιορτηνά* της, καὶ μ' ἓνα κεράκι στὸ χέρι της, πήγαινε νὰ παρακαλέσῃ τὴν Παναγιά. Σύμβολο θάρρους κ' ὑπομονῆς.

«*Η ΤΣΑΓΑΣΑ*»¹¹
 Η ΘΕΙΑ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ

Ἡ *Τσάγασα* ἦταν ἀδελφὴ τοῦ πατέρα μου καὶ μεγαλειτέρῃ του. Τὸ σπίτι της ἦταν ἀπέναντι στὸ δικό μας. Ἦταν σπίτι τῶν παπούδων μας καὶ ὁ παπoὺς μου Σεραφεῖμ, χτίζοντας δικό του σπίτι, τὸ σπίτι αὐτὸ τῶδωσε στὴν κόρη του αὐτῆ.

Ἡ θεία μου Ἄναστασία παντρέφτηκε δυὸ φορές. Ὁ πρῶτος της ἄντρας λέγονταν Σταυρῆς ἢ Σταυρενός καὶ σκοτώθηκε παίζοντας *τσιρίτα* (=Κονταρομαχία)¹². Ξαναπαντρεύτηκε καὶ πήρε τὸν *νταῖ Πασκάλ*, ὑπάλ-

11. *ΤΣΑΓΑΣΑ* (=Θεία Ἄναστασία ἀπὸ τίς λέξεις *τσά* ἢ *ἴσα* = θεία) καὶ *Γασά* (=Ἄναστασία). Τὸνομα Ἄναστασία στὸ χωριὸ τὸ λέγαμε: Ἄναστασία, Ἄνασταῖα, *Τασία* καὶ *Τασούλα*. Ἦταν τὸνομα τῆς ἁγίας Ἄναστασίας τῆς Φαρμακολύτριάς, ποῦ γιορτάζονταν στίς 22 Δεκεμβρίου, ἐνῶ τὰ δνόματα Ἄναστα, Ἄναστοῦ καὶ Ἄνεστο προέρχονταν ἀπὸ τὸ δνομα τῆς Λαμπρῆς ἀνάσταση καὶ γιόρταζαν τὴ Λαμπρῆ. Τὰ δνόματα Ἄναστάσιος, Ἄναστάσης καὶ *Τάσος* ἀπὸ τὸνομα τοῦ πέρση ἁγίου Ἄναστασίου, ποῦ γιόρταζε στίς 22 Ἰανουαρίου.

Τὴν μεγαλιέτερη ἀδελφῆ τῆς θείας μου Ἄναστασίας, τὴν Σταυρενῆ τὴν λέγαμε *Μέγασα* (=μεγαλοθεία).

12. *Τσιρίτα* Τουρκ. *djirite*=κονταρομαχία. Πρὶν γεννηθοῦμε ἐμεῖς τὰ χρόνια, στὰ 1850 ἀπάνω-κάτω, στὸ χωριὸ μου ἦταν συνηθεῖο ἀποχτημένο, ἀπὸ τὸν Τιμαριωτισμὸ φαίνεται, τὰ παλληκάρια μας, Τοῦρκοι καὶ Ρωμιοί, νὰ παίζουν *τσιρίτα*.

Τὰ περὶ *τσιρίτας* μοῦ τὰ εἶπεν ἡ θεία τῆς Πεθερᾶς μου «θεία Μάρτα». Δὲν ἤξερε πολλὲς λεπτομέρειες.

Ἡ *τσιρίτα* ἦταν ἓνα παιχίδι *τέκνο μ' Σάραφειλ* εἶλεγεν ἡ θεία Μάρτα, ἓναν *ὄγιν* πολὺ *μπελαλοῦ* (=ἓνα παιχίδι πολὺ ἐπικίνδυνον).

Πέντε-δέκα παλληκάρια, Τοῦρκοι-Ρωμιοί, ἀποφάσιζαν νὰ παίξουν *τσιρίτα*. Γίνονταν δυὸ παρτίδες, πέντε καὶ πέντε π.χ. Πήγαιναν σ' ἓνα *μεγ'άνγηρη* (=ἀνοιχτὸ καὶ ἴσιο τόπο) σὰν τὸ *Μαχατοῦρ* στὸ Γενήμαχαλα, *γαλεμέν' σ' ἀλόγατα* (=ἐπάνω στ' ἄλογα) ὄπλισμένοι μὲ δόρατα, ἔπερναν θέση οἱ πέντε ἀπέναντι τῶν ἄλλων πέντε ὡς ἐχθροὶ καὶ σὲ δωσμένο σύνθημα καὶ δυὸ ἀλογατέοι βγαίνουν ἀντικρουστά ἀπὸ τίς γραμμὲς κ' ὄρμουσαν ὁ ἓνας ἀπάνω στὸν ἄλλον ρίχνοντάς του δόρυ ξύλινο, καὶ παίζοντας ὁ καθ' εἷς τοὺς ἀπάνω στ' ἄλογο, ἔτσι ποῦ νὰ μὴν τὸν λάχῃ τοῦ ἀντίπαλου τὸ κοντάρι. Γλυστρουῖσαν κάτω στὴν κοιλιὰ τοῦ ἀλόγου, πηδοῦσαν γιὰ μιὰ στιγμὴ κάτω κ' ἀνέβαιναν πάλι, ξάπλωναν ἀπάνω στὴ σέλλα τ' ἀλόγου γιὰ νὰ ρίξουν ἐπιτυχημένα τὸ κοντάρι ἢ νὰ τὸ ἀποφύγουν ἢ στὸ τέλος νὰ εἰρiscαν τὰ κοντάρια

Συνιστάτες με τις «ἀγάσες» τους. Ἀπό ἄριστερά: Σαφρονιάδης, Ἀνώγιος Πολυγενίδης, Σταύρος Τεπερογλίου, Χρήστος Κουρτζαβής, Βασίλειος Μακρόπουλος.
(Κ.Μ.Σ. - Φωτογραφικὸ Ἄρχειο).

λήλο στο χαβιαράδικο της Πόλης του Πάππου μου Σεραφείμ, που κατάγονταν θαρρώ από την Ἄρετσου.

Ἡ θεία μου αὐτὴ διακρίνονταν μεταξύ τῶν ὁμόφυλῶν της γιὰ τὴν ζωηρότητά της καὶ τὴν μεγάλη ἐπιθυμία της, νὰ μάθουν τὰ *ναϊκες* (=οἱ γυναῖκες) γράμματα.

Ἡ ἴδια ἤξερε γράμματα. Ἦξερε νὰ διεβάζη καὶ νὰ γράφῃ. Συζητοῦσε μὲ τὸν ἀδελφὸ της τὸν Νικολάκη γιὰ ζητήματα τοῦ χωριοῦ κ' ἐπέμενε νὰ δώσῃ κατευθύνσεις.

Ἐπιτίθονταν ἐναντίον τῶν ἀνδρῶν ποὺ ἦταν κατὰ τῆς σπουδῆς τῆς γυναῖκας κ' ἔλεγε πολλές φορές ἀγαναχτησμένη: *ἀμέ! νὰ μὴ μᾶθ' ἡ ναῖκα γράμματα... ἴλια χρόνια νὰ σταθῆ κολέσα*¹³ *σοὺς ἄντρος* (=ἂ, βέβαια! νὰ μὴ μάθῃ ἡ γυναῖκα γράμματα... χίλια χρόνια νὰ μείνῃ σκλάβαια στοὺς ἄντρος).

Ἀπὸ τὶς πρῶτες-πρῶτες ἔστειλε τὴν κόρη της τὴν «Τσάκαλλη» (=θεία Καλλιόπη) στὸ παρθεναγωγεῖο κ' ἐπὶ πολλὰ χρόνια ἡ Τσάκαλλη ἦταν δασκάλα, ἄλλοτε διευθύντρια κι' ἄλλοτε ἀπλὴ δασκάλα, στὸ Παρθεναγωγεῖο μας μόλις πῆρε τὸ *δίπλωμά της* καὶ τὸ *στανρό*.

Ἡ θεία μου ἡ Ἄναστασιά παρώτρυνε ὅλες τὶς οἰκοδέσποινες τοῦ μαχαλά μας νὰ στέλνουν τὰ κορίτσια τῶν «*σὸ σκολιὸ*» (=στὸ σχολεῖο) νὰ μάθουν γράμμα κι' ἀλλοίμονο σὲ κείνες ποὺ δυστροποῦσαν κ' ἔλεγε: *τὰ*

ἐναν ἀπὸ τοὺς δυὸ καὶ ἦ νὰ τὸν πλήγωναν καὶ νὰ τὸν ἀχρήστευαν ἢ νὰ τὸν σκότωναν ὁπότε πιά διαλύονταν ἢ συγκέντρωση κ' ἔπαυε τὸ παίγνιδι ἢ *τσιρίτα* ἢ τὸ *τσιρίτ*.

Τσιρίτα παίζεις; λέγαμε ἡ παῖξ τσιρίτ ὅταν κάποιος ἔτρεχε δεξιά-ἀριστερά ἄσκοπα ἢ ἔκαμε φασαρία.

Στὰ *μέτερα* (=δικά μας) ὁμῶς τὰ χρόνια, δὲν γίνονταν τέτοιες κονταρομαχίες. Τὸ ἔχει ἀπαγορεύσει ἡ Δημογεροντία, θαρρῶ ὁμῶς πῶς κ' ἡ Κυβέρνηση τὸ ἀπαγόρευε. Μόνο ὡς ἀνάμνηση τοῦ γεγονότος ἐμεῖς τὰ μικρὰ παιδιὰ τοῦ μαχαλά μας πηγαίναμε στὴ Ζολῶτα ὅπου ὑπαρχαν πολλές ἰτιές, κόφταμε *μεγάλα-μακρουλά* *ξυλάκια* ἐνοῦ μέτρου καὶ παίζαμε στὴν πλατεῖα τοῦ μαχαλά μας *τσιρίτα* πετώντας ὁ ἓνας τ' ἄλλουνοὺ τὰ *ξύλα*.

13. *Κολέσσα* λέξι τούρκικη: *κιολέ*=*δοῦλος-δοῦλα*. *Δοῦλος-δοῦλα* στὸ χωριὸ μας λέγαμε τὸν ὑπῆρῆτι, τὴν ὑπῆρῆτρια, σὲ σπῆτι, ποὺ πληρώνονταν γιὰ τὸν κόπο του, ἐνῶ *Κολές, κολέσσα* ἦταν ὁ ἀληθινὰ δοῦλος ἀγορασμένος ἀπὸ τὰ *σκληβοπάζαρα* τῆς Πόλης ἢ τοῦ Μισιριοῦ (Ἐγύπτου).

Τέτοιον ἓνα *Κολέ*, σκλάβο, εἶχε κι' ὁ Παπποῦς μου Σεραφείμ. Τὸν ἀγόρασε ἀπὸ τὸ σκληβοπάζαρο τῆς Πόλης. Τὸν ἔφερε στὸ χωριὸ κι' ὅταν ἔβγαине, ἀπάνω τοῦ μαῦρου τοῦ ἄλογο γιὰ νὰ πάγῃ κάπου ἐρχονταν πεζὸς ἀπὸ πίσω ὁ *ἀράπης του*, ὁ *μαῦρος του*: ἀράπης λέγαμε ὄχι τοὺς Ἀραβες ἀλλὰ τοὺς μαῦρους τῆς Ἀφρικῆς.

Μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Παπποῦ μου ὁ γιός του ὁ Νικολάκης τὸν ἀπέλυσε καὶ τὸν ἔστειλε στὴν Πόλῃ ἐλεύθερο. Ὅσον ὁ Παπποῦς μου ζητοῦσε τὴν ἐμφάνισή τὸσον ὁ πατέρας μου ζητοῦσε τὴν ἀφάνειά, νὰ μὴν ἀκούεται.

ναϊκες δὲν τὰ χρειάζονται τὰ γράμματα... ταὐτὸ ἕνα ὥρα νὰ παντρεψιοῦν νὰ ποίκουν φάχα (=οἱ γυναῖκες δὲν ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ γράμματα... αὐριο, μάνι-μάνι, θὰ παντρεψιοῦν νὰ κάμουν παιδιά). Πόσες γυναῖκες ἐπέπλητε καὶ πόσες γυναῖκες ἐπειθε νὰ στείλουν τὰ κορίτσια στὸ σχολεῖο!

Τὸ χειμῶνα, τίς μέρες πού εἴχαμε *μεγάλα μέρες* (=Μεγάλες γιορτές) ἢ χιόνιζε πολὺ δὲν πηγαίναμε στὸ σχολεῖο. Τὰ συγγενικά τ' ἀγόρια καὶ τὰ φιλικὰ τοῦ μαχαλᾶ μας μαζευόμασταν στὸ σπίτι μας στὸ *σειμκὸ γιά σὸ σκέμνοτασή*¹⁴ ἢ στὸ σπίτι τῆς θείας μου Ἀναστασίας στὸ *σειμκὸ* ἢ στὸ *σκέμνοτασή* καὶ παίζαμε ἢ βρίσκουνταν κάποιοι μεγάλοι καὶ μᾶς ἔλεγε *μασάλια* (=παραμῦθια) σάν τὴν Τσάκαλη τὴν δασκάλα, ἢ τὴν μεγάλη ἀδελφή μας τὴν Πιπίνα, ἢ τὴν κόρη τῆς θείας μας Σταυρνεῆς τὴν Μαρία.

Ἦμιον 10 χρονῶν μικρὸ παιδάκι. Μιὰ τέτοια χειμωνιάτικη μέρα μαζευτήκαμε στὸ σπίτι τῆς θείας μου Ἀνασταῆς τὸ σπίτι γιά [νὰ] περάσουμε τὴ μέρα μας. Ἡ θεῖα ἦταν ἄρρωστη καὶ νευρική γυναικα. Δὲν ἀνέχουνταν θόρυβο καὶ φωνὲς παιδιῶν. Ἡ Τσάκαλη μᾶς τοποθέτησε στὸ *σκέμνοταση*, μιὰ μικροῦλα αἶθουσα, στρωμένη μὲ παλιοῦ καιροῦ χαλιά, τὴ *σέμνε* (=τὸ σκαμνὶ) *γουρτισμένο μεστημέ* (=τοποθετημένη στὸ κέντρο) καὶ ζεστούτικη.

Παίζοντες ἐμεῖς τὰ παιδιά *πένπιλ-πένπιλ* (=αἰνίγματα) εἶδα ἀπάνω στὸ τσάκι (δλα τὰ παλιά τὰ σκέμνοταση εἶχαν καὶ τσάκια) δυὸ βιβλία ἔντυπα, τὸ ἕνα ἔγραφε *Γεροστάθης* καὶ τὸ ἄλλο *ὁ Ροβινσῶν* καὶ μαζὺ δεμένος ὁ *Ἰωάννης ὁ Κωσοκαλυβίτης*. Ἐρριξα μιὰ ματιὰ καὶ στὰ δυὸ τὰ βιβλία. Μοῦ ἄρεσε ὁ *Γεροστάθης* καὶ ἄμεσως ἔτρεξα στὴ θεῖα μου καὶ τὴν παρακάλεσα νὰ μοῦ δώση τὸν *Γεροστάθ* νὰ τὸν διεβάσω ὅπως καὶ τὸν *Ροβισῶνα*.

Τὸν *Γεροστάθ* τὸν διάβασα καὶ τὸν χάρηκα, ἐνῶ τὸ *Ροβισῶνα* καὶ τὸν *Καφσοκαλυβίτη* δὲν τοὺς καλοδιέβασα, δὲν τοὺς καταλάβαινα. Συχνὰ μὲ κάθιζε πλάγι τῆς καὶ τῆς διηγούμενα τὰ τοῦ *Γερωστάθ*. Πέθανε ξαφνικά ἀπὸ καρδιακὴ πάθηση ἕνα χειμῶνα τοῦ 1898 ὄντας ἐγὼ μαθητῆς στὴν Ἱερατικὴ Σχολὴ τῆς Καισάρειας.

14. *Σκέμνοτασή* εἶναι λέξη σύνθετη ἑλληνοτουρκικὴ ἀπὸ τὴ λέξη *σέμνε* καὶ *ὄνταση* καὶ σημαίνει σκαμνοαἶθουσα, δηλαδὴ αἶθουσα πού ἔχει τὴν σέμνε=σκαμνί.

Σκαμνὶ λέγαμε τὸ μικρὸ, σανιδένιο κάθισμα πού ἀπλοῦστατα καθόμασταν ἀπάνω του, ἐνῶ *σέμνε* λέγαμε τὸ σανιδένιο σκαμνί, ἐνὸς μέτρου ὄψους, πλάτους καὶ μήκους ἀπάνω-κάτω, ὅπου κάτω του στὸν πάτο του τοποθετούσαμε ἕνα μαγγάλι χρωματένιο μὲ φωτιά κατὰ τὸν χειμῶνα, τὸ τοποθετούσαμε στὸ κέντρο τοῦ *σκέμνοτασή* τὸ σκεπάζαμε μὲ μιὰ *κάπα* ἢ μὲ ἕνα ἐπὶ τούτοις καυμῶμενο *γοργάνι* (=πάπλωμα) καθόμασταν γύρω του ἀπάνω σὲ χαλιά ἢ *τσούλια* καὶ τοποθετούσαμε τὰ κάτω σκέλη μας ἴσαμε τὰ γόνατα γιά νὰ ζεσταθοῦμε.

ΟΙ ΑΓΑΣΣΕΣ

Αυτή ήταν ή θεΐα μου ή Τσάγασα, χωρίς νά ύπερβή τὰ γυναικεία τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὅρια μιλοῦσε καί δροῦσε γιά τὴν καλλιτέρευση τῆς τύχης τῆς γυναΐκας. Πρόδρομος τῆς γυναικείας χειραφέτησης μέσα ἐκεῖ στά βάθη τῆς Ἀνατολῆς.

Η ΜΑΝΝΑ ΜΟΥ

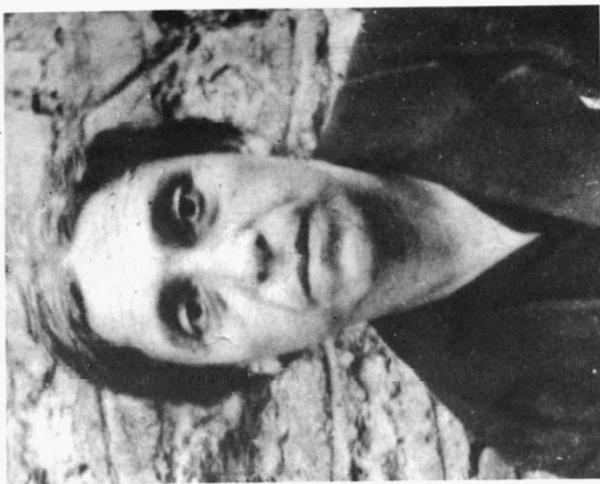
Η «ΕΥΣΕΒΙΑ»

Ἡ Μητέρα μου ή Εὐσεβία, ή *κελέν*, ὅπως τὴν ἔλεγαν οἱ θειαδες μου κ' οἱ τούρκισσες γειτόνισσες πού σημαίνει *νύφη*, ή *Ἰπίνα* ὅπως τὴν ἔλεγαν οἱ τούρκισσες γειτόνισσες, ὄνομα τῆς πρώτης γυναΐκας τοῦ πατέρα μου, πού δὲν ἐννοοῦσαν νά τὴν λησμονήσουν οἱ φίλες τῆς γειτόνισσες τούρκισσες, ή *κόκονα* (=κοκόνια) ὅπως τὴν ἔλεγαν οἱ Τούρκοι ἀγάδες τοῦ χωριοῦ μας, ή *Κυρία Νικολάκη* τὴν ἔλεγαν οἱ Δημογέροντες, οἱ σχολικοὶ Ἐφοροὶ κ' οἱ ρωμιοὶ ἄνδρες τοῦ χωριοῦ μικροὶ-μεγάλοι, «Ἐφσεβία» οἱ ἱερεῖς τοῦ χωριοῦ καὶ *ἄπλα* (=θεΐα, τούρκικο) τὴν ἔλεγαν οἱ μικρότεροι Τούρκοι, κ' ἐμεῖς τὰ παιδιά τῆς τῆνε λέγαμε ή *νινέ* πού σημαίνει μητέρα, κατάγονταν ἀπὸ τὴ Νίγδη. Ἦταν κόρη προύχοντα, τοῦ Ἀβράμ Κεσίσογλου κόρη μ' ἑλληνικὰ δὲν ἤξερε νά μιλῆ. Ἦξερεν ὅμως τούρκικα, μητρικὴ τῆς γλῶσσα, καὶ τὰ μιλοῦσε ὁμορφα, χωρίς χοντροκοπιά.

Μέ τὸν καιρὸ ἔμαθε καὶ τὰ ἑλληνικὰ, ἀλλὰ δὲν τὰ μιλοῦσε γιατί δὲν ἀνέχονταν νά τὴν κοροϊδεῦουν γιά τὴν τούρκικη προφορὰ τῆς καὶ τοὺς σολοκισμοὺς τῆς.

Ἡ Τουρκόγλωσση ὁμογένεια τῆς Ἀνατολῆς ποτὲ δὲν μπόρεσε νά προσαρμοστῆ στὴν προφορὰ τῆς ἑλληνικῆς γλῶσσας κ' αὐτὸ ἦταν ἕνας λόγος κ' ἀπόφευγε νά μιλῆ ἑλληνικὰ καὶ σ' ἀνάγκαζε νά μιλῆς καὶ σὺ τούρκικα καὶ δεύτερος λόγος σοβαρὸς κ' αὐτὸς ἦταν ὅτι ή ἑλληνικὴ γλῶσσα, πού μάθαινε στὸ σχολεῖο ὁ Τουρκόγλωσσος, δὲν ἔμοιαζε μὲ κανένα τρόπο στὴν ὁμιλούμενη ἑλληνικὴ τῆς Συνασοῦ ἢ τῆς Πόλης. Ὑπόκειται πὼς ή διδασκούμενη στὸ σχολεῖο ἑλληνικὴ γλῶσσα προορίζονταν μόνο γιά τοὺς δασκάλους κ' ὄχι γιά τὸν ἑλληνικὸ λαό, γιά καθημερινὴ του χρῆση.

Στὸ χωριὸ μας ἦταν ἀπὸ τὰ μέρη τῆς Νίγδης, κάμποσες τουρκόγλωσσες νυφᾶδες, οἱ ὁποῖες, ἀντίθετα ὅ,τι ἔκαμνε ή μητέρα μου, μιλοῦσαν κουτσά-στραβὰ τὴ γλῶσσα μας καὶ δὲν τίς ἔμελλε ἐάν θὰ τίς κοροῖδευαν. Τέτοιες ἦταν στὸ μαχαλά μας τοῦ *Φασλάχα* ή *Εὐσημανή*, τοῦ *Τσωγάν* ή *ναΐκα*, αὐτὲς μιλοῦσαν ἑλληνικὰ, ἀλλὰ κουτσά-στραβὰ. Τοῦ Γαβάλα τοῦ Θανάση ή γυναΐκα, αὐτὴ συχνὰ μιλοῦσε στοὺς δικούς τῆς τούρκικα, στοὺς γειτόνους τῆς ἑλληνικὰ. Τὸ ἴδιο κ' ή Παπαδιά τοῦ Μικροῦ τοῦ

Γυναίκες τής Σ.νασοῦ. Ἐλισάβετ Βλαχοπούλου, Διευθύντρια
Σχολείου.
(Κ.Μ.Σ. Φωτογραφικό Ἀρχεῖο).

Γυναίκες τής Σιναποῦ. Κελλιάση Πισσάλου,
Διευθύντρια Παρθενιωγείου.
(Κ.Μ.Σ. Φωτογραφικό Ἀρχεῖο).

Παπαβασίλη μιλούσε και τούρκικα κ' ελληνικά, αλλά ελληνικά με προφορά τούρκικη, όπως κ' η Ναζλού από το Κάστρο.

Η τούρκικη ή γλώσσα ήταν τραχειά μιὰ γλώσσα. Είχε φωνήεντα και σύμφωνα χοντρά και τὰ ὅποια κάπου-κάπου τὰ δανειστήκαμε στη γλώσσα μας, σὲ γενικές ὁμως γραμμές κρατήσαμε τὴ γλώσσα μας στὶς λεπτές της τὶς γραμμές.

Ἀπὸ τὰ φωνήεντα τῆς τούρκικης πήραμε τὸ *eu*, τὸ *u* και τὸ *η* κι' ἀπὸ τὰ σύμφωνα της *tš-ich*, τὸ *ι-ι*, τὸ *π-ρ*, τὸ *σ-ch* πού τὰ μεταχειριζόμεσταν και σὲ τούρκικες και σὲ ἑλληνικές λέξεις.

Οἱ Τούρκοι δὲν δανείστηκαν ἀπὸ ἐμᾶς οὔτε φωνήεντα οὔτε σύμφωνα, γιατί δὲν εἶχαν ἔλλειψη ἀπὸ φωνήεντα κι' ἀπὸ σύμφωνα ἐκτὸς τοῦ δέλτα (δ) μας και τοῦ θήτα (θ) μας πού τὰ πρόφεραν τὸ μὲν δέλτα ὡς ντ ὅπως τὴ *Δευτέρα* τὴν λέγανε *ντεφτέρα*, τὸ δὲν τὸ λέγανε ντὲν π.χ. ντὲν *ἔχω* και τὸ *Θεὸς* π.χ. τὸ λέγανε *τέὸς* μὲ τὰφ δασὺ και τὸ *Θωμᾶς* π.χ. τὸ λέγανε *tomas*.

Οἱ Τούρκοι δὲν μπορούσαν νὰ προφέρουν τὰ δύο σύμφωνα μας *στ* στὴν ἀρχὴ τῶν λέξεών μας σὰν π.χ. *Στυλιανός*, *Σταυρής*, *σπιτάλια* κτλ. χωρὶς νὰ προσθέσουν μπροστά τους τὸ φωνήεν *ι*: *Ἰστυλιανός*, *Ἰσπύρος*, *Ἰσταυρής*, *Ἰσπιτάλια* σύμφωνα, φαίνεται, μὲ τὸν ἀραβικὸ τύπο *Ἰστιφάλ* πού ἔχει πάρει ἢ γλώσσα τῶν ἀπὸ τὴν ἀραβικὴ.

Ἀπάνω-κάτω τὸ ἴδιο συνέβαινε μ' ὅλα τὰ ἑλληνογλώσσα χωριά τῆς περιούχης μας σχετικὰ μὲ τὸ ἀναπόφευκτο δοῦναι-λαβεῖν μας τῶν δύο γλωσσῶν ἀπὸ τὴν καθημερινὴ μας ἐπαφὴ μὲ τὴ διαφορὰ τὰ χωριά μας πού ξενητεύουνταν στὴν Πόλη κράτησαν σὲ γενικές γραμμές ἀνέπαφη τὴν ἑλληνικὴ τους γλώσσα και λησμόνησαν πολλὰς τούρκικες λέξεις, ἐνῶ τὰ μὴ ξενητευόμενα χωριά μας, σὰν τὴ *Μιστή*, σὰν τὴ *Λίμνη*, ἢ μὲν *Μισθὴ* εἶχε πάρει τὸ ἐρωτηματικὸ *μι* στὸ τέλος τῶν λέξεων σὰν π.χ. *ἤρτεις μι*; (=ἤλθες; κελτίνμι;) ἢ δὲ *Λίμνη* σιγά-σιγά ἄρχισε νὰ μιλή τούρκικα και νὰ αὐτονομάζεται *gheuldjik* ἀντὶ *Λίμνη*.

Τὸ Ἄραπουσοῦν, πού εἶχε συμπαγὴ ἑλληνικὸ πληθυσμὸ ἕως 4000, λόγῳ τῆς μὴ ἐπαφῆς του μὲ ἑλληνικὰ κέντρα ἄρχισε σιγά-σιγά νὰ μιλή τὴν τούρκικη μῶλα τὰ καλά της τὰ σκολειά.

Εἶναι ἀλήθεια πῶς στὰ Δημοτικὰ μας σχολεῖα διδάσκουνταν ἢ ἑλληνικὴ γλώσσα ἀλλὰ ἔτσι ὅπως διδάσκουνταν ἢ τεχνιτὴ καθαρεύουσα, και μὲ δασκάλους τουρκόγλωσσους κάποτε, ξένη πρὸς τὸ ἑλληνικὸ γλωσσικὸ μας αἶσθημα, δὲν μπορούσε νὰ ἐμποδιστῇ ἢ τούρκικη γλώσσα νὰ κυριαρχίση σιγά-σιγά και νὰ ἐκτοπίζη τὴν ἑλληνικὴ, εὐρισκόμενη σὲ ἀδιάκοπη μαζί μας συνάφεια.

Ἐνθυμοῦμαι τὰ παιδικὰ μου μαθητικὰ χρόνια στὴν *Γερατικὴ Ροδοκανάκειο Σχολή* τοῦ Ζιντσήντερε στὴν Καισάρεια. Ἐνας μόνον ἐγὼ ἤμουνα δὶγλωσσος, τουρκοελληνογλωσσος *Καπαδόκης*, κι' ὅσοι ἦσαν ἀπὸ τὸν

Πόντο έλληνόγλωσσοι, λίγοι κι' αὐτοί, μέ ποντιακό τύπο καί ποντιακή προφορά, ἐνθ' 80% τὰ παιδιά ἦσαν τουρκόγλωσσα: *Καισαρίτες, Ταβλου-σουλοῦδες, Κερμυρλήδες, Ἐντουρλουκλοῦδες, Ἰντσέσῶτες, Καστερνοί, Νεβ-σέρληδες, Νιγιδιώτες καί Ζιντσηντερελήδες.*

Διδασκόμασταν ἀπό τὸ πρῶτ' ἴσαμε τὸ βράδυ τὴν ἑλληνική, ὄχι βέβαια τὴν μιζοβάρβαρη δημοτική μας γλῶσσα, ἀλλὰ τὴν *καθαρεύουσα* καί τὴν ἀρχαία ἑλληνική γλῶσσα. Καί ὁμως ὄλοι *οἱ μαθηταὶ* μιλοῦσαμε καί συν-εννοοῦμασταν στὴν τούρκικη, ἔτσι πού ἀναγκάστηκε ἡ Διεύθυνση, διευ-θυντῆς ἦταν ὁ Ἄρχιμανδρίτης Γερβάσιος Σαρασίτης, Πόντιος κι' αὐτός, νὰ ἐπιβάλλη ποινὴ ἕνα *γρόσιον* σὲ κάθε τούρκικη λέξη πού θάβγαине ἀπὸ τὸ στόμα μας.

Ὁ πρῶτος πού τιμωρήθηκε στὴν τάξη μου ἤμουν ἐγώ... Ἦμασταν γε-λοῖοι ὅταν μιλοῦσαμε τὴν καθαρεύουσα καί κρυφά-κρυφά μιλοῦσαμε στὴν Τούρκικη ἕως ὅτου ἡ διεύθυνση ἀναγκάστηκε σιγά-σιγά νὰ καταργήσῃ τὴν ποινὴ τοῦ γροσιοῦ καί ν' ἀνεχθῆ τὴν τούρκικη.

Καί ἐάν ἀκόμα τὰ ἑλληνικά τῆς Ἱερατικῆς Σχολῆς τοῦ Ζιντσηντερε καί τῶν σκολειῶν τῶν χωριῶν μας ἦτο δυνατὸν νὰ μᾶς κάμουν ν' ἀφί-σουμε τὴ γλῶσσα μας καί νὰ μιλήσουμε τὴ Νεοελληνική(;) γλῶσσα, τὴν καθαρεύουσα, ἦταν πιά ἀργά, γιατί ἡ γλῶσσα μας, καί πρὶν ἀκόμα ὑπα-χθοῦμε στὸν Τούρκικο Ὄσμανικό ζυγὸ, ὑπαχθῆκαμε σὲ ἄλλους ξένους ζυγούς: τὸν Σελτσουκικό, τὸν Ταταρικό, τὸν Ἀραβικό, ἔπαθε τὴν ἐπί-δραση τῆς Ἀνατολῆς, ἀλλὰ κι' ὡς ἔτσι παθιασμένη, ἂν καί διασώθηκε μέ τὰ παραμῦθια μας καί τὰ τραγούδια μας, μέ τίς ἱστορίες τῶν ἁγίων καί τὰ πάθη τοῦ Χριστοῦ, μέ τίς ἱστορικές κρυψῶνες μας καί τὴ θρησκεία μας κι' ὄχι μέ τὰ σχολεῖα μας, πού δὲν εἶχαμε, ἦτανε πιά γλῶσσα μας μέ ζωὴ καί παραδόσεις δικές μας, μακρὰ, πολὺ μακρὰ ἀπὸ τὸν Ἑλλαδικὸ κορ-μὸ, καί δὲν μπορούσε τὸ σκολεῖο νὰ τίς ξερριζώσῃ ἀψευδῶσε¹⁵.

15. Ὅταν ἔρχονταν στὸ χωριὸ μας ὁ *Δεσπότης τοῦ Καισαρείας* (ὁ Ἅγιος Καισαρείας), Ἰωάννης Ἀναστασιάδης, τουρκόγλωσσος ἀπὸ τὸ Ἰντσέσου, κ' ἔρχονταν κάθε χρόνο μιά φορά, κατὰ τὸν χειμῶνα, *κατεβαίνῃσκεν σοῦ Γιαχνὶ Βασίλ' τὸ σπίτι'* (=κονεuen στὸ σπίτι τοῦ Γιαχνήβασηλ) γιατί ὁ Γιαχνήβασηλς ἦταν *ἀντιπρόσωπος τοῦ Δεσπότη' ἢ βεκίλης τοῦ Δεσπότη'*. Κάθονταν μιά βδομάδα τὸ πολὺ, ἐκτός ἐάν ἔπεφε ἄφθονο χιόνι, ὁπότε ἔπαυε κάθε μετακί-νηση ἀνθρώπων καί ζώων.

Τὸν προσκαλοῦσε κι' ὁ πατέρας μου ὡς Πρόεδρος τῆς Δημογεροντίας καί τοῦ ἔκαμνε *τραπέζ'*, τὸν φίλευε δηλαδή: Στὶς ἀπέραντες κι' ἀδιάκοπες συζητήσεις τῶν ἀπάνω τοῦ ἔλεγε ὁ μακαρίτης ὁ πατέρας μου ἐξ ὧσων θυμοῦμαι:

«Σεβασμῶτατε ἡ γλῶσσα δὲν εἶναι φόρεμα νὰ τὸ βγάλῃς ὅποτε θέλεις καί νὰ τὸ φορῆς ὅποτε θέλεις. Τὴ γλῶσσα τὴν ξένη, ὅπως εἶναι ἡ Ἑλληνική στὰ τουρκόγλωσσα ἑλληνόπου-λα, θὰ τὴν μάθουν ὅπως μάθαν τὴν τούρκικη: μέ τὸν καιρὸ καί μέ τὸ περιβάλλον καί ὄχι μέ

Δέν ζούσαμε μέ τό παρελθόν, ἀλλά μέ τό παρόν μ' ἕνα Ἑλληνισμὸ ἰδιόρρυθμο ὑπὸ τὴν αἰθάλη ἐτοιμο πιά νά ἐκδηλωθῆ εὐκαιρίας παρουσιάζομένης... δυστυχῶς ὁ Ἑλλαδικὸς Ἑλληνισμὸς θανάσιμα ἡμάρτισεν...

Θυμοῦμαι τὸν ἀλησμόνητο δάσκαλό μας τῶν μικρῶν παιδικῶν μου χρόνων Χρήστο Χατσήτριανταφυλλο. Μᾶς σήκωνε ἀπάνω στὸ θρανίο καὶ μᾶς ρωτοῦσε εἰς πόσας ἡμέρας ἐπλάσεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον; κ' ἐμεῖς μέ σταυρωμένα τὰ χέρια ἀπάνω στὸ στήθος ἀπαντούσαμε: Ὁ Θεὸς ἐπλάσεν τὸν κόσμον σὲ ἕξι μέρες καὶ τὴν ἑβδόμη ἀναπαύτην. Ὁχι ὁ Θεὸς ἀλλὰ ὁ Θεὸς μᾶς διόρθωνε, ὄχι μέρες ἀλλὰ ἡμέρας. Τὰ ξαναλέγαμε ἄλλος σωστά ἄλλος στραβὰ κ' ἔσφιγγε τὰ δόντια του ὁ Χρῆστος ὁ δάσκαλος καὶ θυμωνε καὶ μεῖς ἀπορούσαμε καὶ γελοούσαμε.

Ἡ μητέρα μου ἡ Εὐσεβία ἦταν ἡ δευτέρα σύζυγος τοῦ πατέρα μου. Ἡ πρώτη σύζυγός του, ἡ Πιπίνα ἦταν ἀπὸ τῆς Νίγδης τὰ χωριά, τὸ Φερτέκ (Φερτάκαινα), μισοελληνόγλωσση καὶ μισοτουρκόγλωσση, κόρη τοῦ προύχοντα Τσίβόγλου. Τέτοιες νοικοκυρὲς ἤθελε τὸ σπίτι μας ποὺ φιλοξενοῦσε ἀδιάκοπα Δεσποτᾶδες, Πασᾶδες, ὑπαλλήλους κρατικούς, Τουρκόγλωσσους Ρωμιοὺς προύχοντες τῶν γύρω πόλεων καὶ χωριῶν. Ἔπρεπε νά ξέρουν τὴν τούρκικη γλῶσσα, ἀλλ' ἔπρεπε νά ξέρουν κ' ἀπὸ μουσαφιριό, νά τοὺς δέχονται, νά τοὺς μιλοῦν, ν' ἀναπληρώνουν τὸν πατέρα-νοικοκύρη ὅταν ἔλλειπε κάπου μακριά. Καμμιά Συνασίτισσα δὲν ἤξερε τούρκικα κ' ἀπόφευγε στὰ παλιὰ ἐκεῖνα χρόνια νάρθη σὲ συνάφεια μέ τοὺς μεγάλους ἐπίσημους Τούρκους. Δὲν τὴν γνωρίσαμε βέβαια τὴν Πιπίνα ἐμεῖς, ἀλλ' ἀπὸ τίς ἀναμνήσεις καὶ τίς διηγήσεις τῆς γειτονιάς καὶ τῶν συγγενῶν φαίνεται ὅτι ἦταν ἀξίας κυρία. Οἱ τούρκισσες τοῦ μαχαλά μας τὴν καλοῦσαν μέ τὸνομα Πίπινα (=Δέσποινα) κ' οἱ μεγαλειτέρες τῆς μέ τὸν τίτλο κέλιν (=νύφη).

Τὸ ἴδιο συνέβαινε καὶ μέ τὴν μητέρα μου. Οἱ μεγαλειτέρες στὴν ἡλικία Τούρκισσες τοῦ μαχαλά μας: ἡ Ζεγ'λέ, ἡ Χανιφὲ ἀπλᾶ, ἡ Ζεγ'μπὲ τὴν προσαγόρευαν κέλιν (=νύφη), ἐνῶ οἱ συνομίληκές τῆς τοῦ Ἄλῆ ἐφέντη ἡ Χατσᾶ καὶ τοῦ Ὄσμᾶν ἀγά ἡ Πενπέ τὴν καλοῦσαν Πίπινα ἀντὶ Εὐσεβία ποὺ τίς ἐρχοῦνταν δύσκολη στὴν προφορά.

Ἡ μητέρα μου ἦταν θαρραλέα, καλόκαρδη κ' ἐργατικά. Κάνιζε τρία τσιγάρα κ' ἔπινε τρεῖς καφέδες τὴν ἡμέρα. Ἀπὸ τὸ πρωτὶ ἴσαμε τὸ βράδυ ἦτον σὸ πουδάρ' ἀπάνω (=ἦταν στὸ πόδι ἐπάνω). Παράλαβε δυὸ παιδιὰ

τὸ βιβλίο καὶ τοὺς ψαλμοὺς τοῦ Δαβὶδ σὲ πεντέξη χρόνια. Μοναδικὸ γλωσσικὸ σκολεῖο ἦταν αὐτὴ ἐδῶνᾶ ἡ Συνασός. Τὴν εὐκαιρία ὅμως τὴν χάσατε. Τουρκόγλωσσα θὰ μποῦνε τὰ παιδιὰ στὴν Ἱερατικὴ Σχολή καὶ ὑπερτουρκόγλωσσα θὰ πάρουν τὸ δίπλωμά τους. Μὴ γιελίεστε».

ἀπὸ τὴν προηγούμενη μητέρα κ' ἔκαμε κι' αὐτὴ ὀχτῶ παιδιὰ: πρῶτα τέσσερα κορίτσια καὶ μετὰ τέσσερα ἀγόρια.

Τὰ πρῶτα τῆς τέσσερα παιδιὰ ἦταν κορίτσια καὶ τὸ εἶχε *μεράκι*¹⁶ (=καυμὸ) ποὺ δὲν ἔκαμε κι' ἀγόρια. Πολλὲς τῆς λέγανε διάφορα γιατροσόφια γιὰ νὰ ποίκ' (=νὰ γεννήσῃ) ἀγόρια ἀλλὰ κανένα δὲν ἔπιασεν.

Στὸ τέλος στὸ χωριὸ μιὰ χωριανὴ μας γειτόνισσα, ἡ *Τσάκα*, ἂν θυμῶμαι καλά, τῆς εἶπε *ἂν θέλ' νὰ ποίκ' παιδιὰ* (=ἂν θέλῃ νὰ κάμῃ ἀγόρια) νὰ σηκωθῆ νὰ πάγῃ στὸν *Γιωγανπρόδρομο* (=Ἰωάννην Πρόδρομο) στὸ *Μοναστήρι* τοῦ Ζιντσῆντερε κ' ἐκεῖ νὰ ποίκ' τ' *ἐτέτια* καὶ νὰ *περικαλέσ' τὸν Γιωγανπρόδρομο* νὰ τὴν *δώκ' ἕναν παιδὶ* (=νὰ κάμῃ ὅλα τὰ συνήθεια καὶ νὰ παρακαλέσῃ τὸν Ἰωάννη Πρόδρομο νὰ τῆς δώσῃ ἕναν ἀγόρι).

Ὁ Πατέρας μου ἦταν τότε ἐπιθεωρητῆς τοῦ «Ντιγούνου οὐμουμιέ» (=Δημόσιου χρέους) κ' εἶχεν ἔδρα τὴν Καισάρεια.

Δὲν χάνει καιρὸ ἢ μητέρα μου, παίρνει μαζί της τὴν θεία μου τὴν Τσάγασα καὶ φύγει γιὰ τὴν Καισάρεια κατὰ μῆνα Αὐγουστο στὴ γιορτὴ Ἰωάννου τοῦ Πρόδρομου.

Ἐξομολογεῖται στὸν Ἠγούμενο τοῦ Μοναστηριοῦ τὸ *ντέρτι* (=τὸν καυμὸ) τῆς καὶ κατὰ παραγγελία τοῦ Ἠγούμενου τῆ νύχτα, κατὰ τὰ μεσάνυχτα τῆς παραμονῆς τῆς γιορτῆς τοῦ Ἰωάννου Πρόδρομου, *ξυπνοῦνε νύφ' καὶ τσᾶ* (=νύφῃ κι' ἀνδραδέλφῃ), *φοροῦνε τὰ καλά τουν* (=φοροῦνε τὶς καλὲς φορεσιές τους) καὶ βγαίνουν στὴν αὐλὴ τοῦ Μοναστηριοῦ, ὅπου στὸ κέντρο ἦταν ἕνα μεγάλο γέρικο δέντρο *ντουτιοῦ* (=μουριάς).

Ὅταν πῆγα 13 χρονῶ μαθητῆς στὴν Ἱερατικὴ Σχολὴ τὸ δένδρο αὐτὸ δὲν τὸ βρῆκα. Μοῦ εἶπαν πῶς ξέρωσε καὶ τὸ κόψανε. Νύφ καὶ τσᾶ πιάνουνε χέρι καὶ κάνουν τρεῖς φορὲς γύρο στὴ Μουριά, παρακαλόντας ἢ μητέρα τὸν Ἰωάννη Πρόδρομο νὰ τῆς δώσῃ ἕναν ἀγόρι: *τσάνημ Ἰωάννης Πρόδρομος* *σανὰ πῖρ ὀγλὰν παγήσλᾶ* (=᾿Ω! Ἰωάννη Πρόδρομο! ἕνα ἀγόρι χάρισέ μου) καὶ προσκυνόντας τὴ μουριά ἔσκισε ἀσὰ τὸ μεταξένιο τῆς *σάλβᾶρι* (=βράκα κάτω ἀπὸ ἐντέρι) ἕνα κομμάτι ποὺ τόκαμε κομμάτια-κομμάτια καὶ τᾶδεσε στὰ κλαδιὰ τῆς μουριάς. Μετὰ προσκύνησαν τὴ μουριά καὶ φύγανε.

Κατὰ τὰ ξημερώματα πηγαινεὶ ἢ μάννα μου στὸν Ἠγούμενο, τῆς ψέλνει τὸ κεφάλι κάτω ἀπὸ πετραχειλί του, παρακαλεῖ κι' αὐτὸς ὅπως εἰσακουσθῆ ἢ δέσηση τῆς δούλης τοῦ Θεοῦ Εὐσεβίας καὶ *τέξῃ τέκνον ἄρρεν*.

Μετὰ ἕνα χρόνον σχεδὸν στὰ 1882, νύχτα, παραμονὴ ἑορτῆς Πέτρου καὶ

16. *Μεράκι* ἢ *Μεράχ* εἶναι τούρκικη λέξι (μέγας), ποὺ σημαίνει καυμὸς κυρίως καὶ πόθος μεταφορικῶς. Εἶχαμε καὶ τὸ ἐπίθετό του: *μεραχλοῦς ἄνθρωπος* (=ἄνθρωπος μὲ καυμὸ, ἄνθρωπος μὲ πόθο) καὶ *μεραχλοῦδικο* ἢ *μεραχλοῦδικα* τὸ ποίκεν (=τόκαμε μὲ μεράκι, μὲ πόθο).

Παύλου Ἀποστόλων, γεννιούμαστε δύο ἀγόρια, *παιδιά*, πρῶτος ἐγώ και μετὰ ὀλίγη ὥρα ὁ ἀδελφός Κωστής τοῦ *Νικολάκ τὰ δύο κίζια* (=τοῦ Νικολάκη τὰ δύο δίδυμα).

Μετὰ ἀπὸ ἐμᾶς τὰ *κίζια*¹⁷ ἔπαυσεν ἡ μητέρα μας νὰ γεννᾷ κορίτσια και γέννησε ἀκόμα δύο ἀγόρια: τὸν Σταῦρο και τὸν Ἡλία.

Κατὰ τὴν μακαρίτισσα μητέρα μου «ἦταν θέλημα τοῦ Ἰωάννου Πρόδρομου ν' ἀξιωθῶ νὰ πάγω μαθητὴς στὴν Ἱερατικὴ Σχολή», πού ἦταν μέσα στοῦ Μοναστηρίου, πού οἱ σκῆτες τῶν μοναχῶν διασκευάστηκαν σὲ αἰθουσες παραδόσεως μαθημάτων, σὲ ὑποδομάτια, μελετητήρια και αἰθουσες διδασκάλων.

Κάθε χρόνο, μετὰ τὶς ἐξετάσεις, πού πήγαινα στοῦ χωριῦ, ἡ μητέρα μου με συμβούλευε νὰ λύσω τὸ *ἀτάκι* της, τὸ *τάξιμό* της, νὰ ἐξαγοράσω ἀπὸ τὸ Μοναστήρι τὶς ὑποσχέσεις της στὸν Ἰωάννη Πρόδρομο ἐκείνης τῆς νύχτας γύρω στοῦ δέντρο τῆς μουριάς.

Ἡ ὑπόσχεσή της ἦτανε ὅτι ἐὰν θὰ γεννοῦσεν ἀγόρι θὰ τὸ διέθετεν στὴν ὕπηρεσία τοῦ Ἰωάννου Πρόδρομου: θὰ γίνονταν ἱερέας ἢ καλόγερος ἢ θὰ ἐξαγόραζε τὴ θητεία του καταβάλλοντας ἓνα ποσὸ στὴν ἐκκλησία κατόπιν ὀρισμένης ἱεροτελεστίας μπρὸς στὴν εἰκόνα τοῦ Ἁγίου. Θὰ στεκούμουνα μπροστὰ στὴν εἰκόνα τοῦ Ἰωάννου Προδρόμου, ὁ ἱερέας θὰ περνοῦσε ἓνα ἀσημένιο *χαλχᾶ* (τουρκ. *χαλκᾶ* = κρικός) στοῦ λαιμοῦ μου και τοποθετόντας ὁ ἱερέας τὸ πετραχειλί του στοῦ κεφάλι μου θὰ μοῦ ἔψελνε τὴν καθωρισμένη *Ἐοψή* (=εὐχή) γιὰ τὴν ἀποδέσμευσή μου. Ἐγὼ ὁμως ἀπόφευγα γιὰτὶ ἔβλεπα συχνὰ νὰ περνᾷ ὁ χαλκᾶς στοὺς λαιμοὺς κάθε εἶδους τρελλῶν και ἄρρωστων, πού ἔφερναν στοῦ Μοναστηρίου γιὰ νὰ γιαιτρεφτοῦν με τὴ χάρη τοῦ Ἁγίου. Κ' ὕστερα με τὸ πολὺ ἔμπα κ' ἔβγα στὴν Ἐκκλησία και στοῦ Ἱεροῦ της και με τὴν συναναστροφὴ μου με τὸ ἱερατεῖο θρονιάστηκε στοῦ μυαλό μου πὼς αὐτὰ ὅλα τὰ καμώματα ἦσαν κουμπογιανήτικα και δὲν εἶχαν καμμιά ἀξία θρησκευτικὴ. Ἄλλο τὸ ζήτημα ἐπὶ ἀλήθεια και ψέμμα ἦταν συνυφασμένα γι' ἀνάγκη Ἑθνικὴ.

Τὴν ἀποβολή μου, δίκαιη ἢ ἀδικη ἀδιάφορο, ἀπὸ τὴν Ἱερατικὴ Σχολὴ ἡ μακαρίτισσα ἡ μητέρα μου τὴν ἀπέδιδε στὸν Ἰωάννη Πρόδρομο. Ὅταν τελείωσα στὴν Πόλη τὶς σπουδές μου κ' ἔστειλα κάθε μῆνα χαρτηγλήκι στὴ μητέρα μου ἀπ' αὐτὸ τὸ χαρτηγλήκι ἔστειλε μέσφ τοῦ γείτονά μας Γιάννη Πιτῆρα 2 χρυσές τούρκικες λίρες στοῦ Μοναστηρίου τοῦ Ἰωάννη

17. Κίζια (=τουρκ. Ἰκίζ=δίδυμος-δίδυμα) ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ Ἰκι (=δύο). Στο χωριὸ μᾶς λέγανε τοῦ *Νικολάκ τὰ κίζια* (τοῦ Νικολάκη τὰ δίδυμα). Πίστευαν στοῦ χωριῦ μου πὼς *ἄμα πεθάν' τὸ ἓνα, νὰ πεθάν' και τ' ἄλλο*.

Πρόδρομου για την αποδέσμευσή μας από το *άτακι* της των δύο δίδυμων γυιών της, για τ' *αγόρασμα* μας, συνήθειο ίσως παλαιών τιμαρομοναστηριακών *έποχων*¹⁸.

Με τη γέννα των δίδυμων αγοριών της ή μητέρα μου, όπως μάς *έλεγαν*, *απόχτησε* θάρρος κ' *ένεργητικότητα* και δέν *άφινε* να *σβύση* ή *καντήλα* του *είκοναστάσιού* μας. Δέν *συμπαθοῦσε* και πολύ το *πήγαινε-κ'* *έλα* στην *έκκλησία* σάν *τις γειτόνισσές* της.

Τίς *Κυριακές* μόνο και *τις* πολύ *μεγάλες γιορτές* *πήγαινε* στην *Έκκλησία*. *Φοροῦσε* τὰ *καλά* της τὰ *ροῦχα*, τὴ *σαμουρόγουιά* της, τὸν *γιασμό* της *μὲ* *τις* *πιμπίλες* και μ' *ένα* *κερί* *στό* *χέρι* *πήγαινε* *μὲ* *τσαλίμι* (=καμαρωτά) στην *κιλισιά* της (=έκκλησία). Ἡ *θεία* μου ἡ *Ἀναστασία* τὴν *κατηγοροῦσεν* *ὡς* *παύπερέσσα* (=ειδωλολάτρισσα). *Μπαίνοντας* στην *Έκκλησία* *πήγαινε* *κατευθεία* *στόν* *γυναικωνίτη*, *ἀναφτε* τὸ *κερί* της και τὸ *κολλοῦσε* *σὸ* *μανάλ'* (=σὸ *μανουάλιο*) *έκαμνε* *ένα* *σταυρό* *προσκυτώντας* τὴν *εἰκόνα* *Κων/τίνου* και *Ἑλένης* και *περνοῦσε* *σὸ* *στασίδι* της¹⁹.

Ἄμῃσως *μετὰ* τὴν *έκκλησία* *έφευγε* και *δέν* *έμνε* *στό* *προαύλιο* *νὰ* *σώσ'*

18. Στὰ 1915, *στόν* *πόλεμο*, *πήγα* *στό* *χωριό* *νὰ* *βρῶ* *τρόπο* *νὰ* *ἀπαλαχτῶ* *ἀπὸ* τὸ *στρατιωτικό*. *Πλήρῳσα* *δυὸ* *φορὲς* *στρατιωτικό* *μπετέλι* (=ἀντισήκωμα) *ἀλλὰ* *ἀρχίζοντας* ὁ *διωγμὸς* *τῶν* *Χριστιανῶν* *καταρτίθηκε* τὸ *στρατιωτικό* *μπετέλι* (=ἀντισήκωμα). *Διωρίσθηκα* *στό* *σχολεῖο* *μας* *δάσκαλος* *τῶν* *γαλλικῶν* *κ'* *ἀπαλλάχθηκα*. *Στὸ* *μεταξὺ* *παντρέφθηκα* *κιόλας*.

Μιά *μέρα*, *Σάββατο* *Αὐγούστου*, *τοῦ* 1916, ἡ *μακαρίτισσα* ἡ *Πεθερά* *μου* *μοῦ* *λέγει*: *ταῦθ*, *Σεραφεῖμ*, *νὰ* *πᾶμε* *σὸ* *Κάστρο* *έχω* *ταγμέν'* *τὴ* *Μακρίνα* *μας* *σὸν* *Ὄβανισιο* *καὶ* *νὰ* *πᾶμ'* *νὰ* *τὴν* *ἀγοράσομ'* (=αἶβριο, Σεραφεῖμ, θὰ *πᾶμε* *στό* *Προκόπιο*. Ἐχω *ἀφιερωμένη* *τὴ* *Μακρίνα* *μας* *στόν* Ὅσιο Ἰωάννη τὸν *Ρῶσσο* *καὶ* *θὰ* *πᾶμε* *νὰ* *τὴν* *ξαγοράσομε*). *Πρόθυμος* *έγῶ* *ἀλλὰ* *καὶ* *περιεργὸς* *δέχομαι* *νὰ* *τὴν* *συνοδεῦσω*. *Τὴν* *Κυριακὴ* *κατὰ* *τὰ* *ξημερόματα* *έτοιμάζουμε* *τὸν* *γάϊδαρό* *μας*, *παίρνουμε* *κεριά*, *νάμα*, *προσφορὰ* *καὶ* *παράδια* *γαλεύουν* (=καβαλικεῶν) ἡ *Πεθερά* *μου* ἡ *Μακρίνα* *στόν* *γάϊδαρό* *μας*, *ἀκολουθοῦμε* *πεζοὶ* *έγῶ* *κ'* ἡ *γυναῖκα* *μου* *καὶ* *παγαίνουμ'* *σὸ* *Κάστρο* *ν'* *ἀγοράσομ'* *τὴ* *Μακρίνα* *μας* (=πηγαίνουμε *στό* *Προκόπιο* *νὰ* *ξαγοράσομε* *τὴν* *Μακρίνα* *μας*).

Μόλις *φτάσαμε* *σὸ* *Κάστρο* (=στό *Προκόπιο*) *στὴν* *Έκκλησία* *συναντοῦμε* *τὸν* *προϊστάμενο* *ιέρρα* *Παπαχαράλαμπο* *καὶ* *τοῦ* *γνωρίζουμε* *τὸ* *σκοπὸ* *μας*.

Ἄναλαβαίνουμε *νὰ* *κάνουμε* *τὰ* *έξοδα* *τῆς* *Λειτουργίας* *καὶ* *νὰ* *γίνη* *ἐπ'* *ὀνόματι* *τῆς* *Πεθεράς* *μου* ἡ *λειτουργία* *πληρώνοντας* *τὸν* *ιέρρα*, *τοὺς* *ψαλτᾶδες*, *δικαιώματα* *έκκλησίας*, *καὶ* *ρίχνοντας* *στό* *κιβῶτιο*, *πλάγι* *στὴν* *κάσσα* *τοῦ* *ἀγίου*, *ὅτι* *μποροῦσαμε*: *φλωρί*, *λίρα*, *μετσίτι*.

Τελειώνοντας ἡ *λειτουργία* *βγαίνει* ὁ *Παπαχαράλαμπος* *ἀπὸ* *τὸ* *ιερὸ* *μὲ* *τὰ* *ἄμφια* *του*, *μὰς* *καλεῖ* *μπροστὰ* *στό* *λείψανο*, *περνάει* *τὸ* *χαλᾶ* *στό* *λαιμό* *τῆς* *Μακρίνας*, *τῆς* *ψέλνει* *τὸ* *κεφάλι* *καὶ* *ρίχνει* ἡ *Πεθερά* *μου* *στό* *κιβῶτιο* *τοῦ* Ἁγίου *ένα* *παλιὸ* *φλωρί* *κωνσταντινάτο* (=βυζαντινὸ *νόμισμα*).

19. *Στασίδ'* - *στασίδι* - *στασίδια* = *κάθισμα* *τοῦ* *Ναοῦ*. *Κάθε* *νοικοκυρὰ*, *ὅπως* *ὅποτε* *εὐκατάστατη*, *εἶχε* *στὴν* *έκκλησία* *τὸ* *στασίδι* *τῆς* *ἀγοράζοντας* *το* *για* *ένα* *χρονικὸ* *διάστημα*. *Καμμιά* *ἄλλη* *δέν* *μποροῦσε* *νὰ* *τὸ* *καταλάβη*. *Μετὰ* *τὸ* *θάνατό* *τῆς* *ἢ* *τὸν* *πηγαμὸ* *τῆς* *στὴν*

λόγια (=νά φλυαρήση) με τις γυναίκες, γειτόνισσες ή συγγενείς. Ήτρεχε κατεφθεϊά στο σπίτι να δη τί γίνεται με τὰ φαγά σὸ τουντούρ (=με τὰ φαγητὰ στὸν περσικὸ κλίβανο) κι' ἄν φκάλσαν τὰ κορίτσια τὰ αὐλές, τὸ κατέφλο (=ἄν σκούπισαν τὰ κορίτσια τὶς αὐλές, τὸ κατῶφλι τοῦ σπιτιοῦ).

Ἐὰν εἶχαμε μουσαφιρέους (=ξενιζομένους), καὶ τὸ καλοκαίρι εἶχαμε πάντα, εἶτε Τούρκους, εἶτε Χριστιανούς, σπάνια τὸ χειμῶνα, δὲν πήγαινε στὴν Ἐκκλησία. Ἐμνησκε στὸ σπίτι, ἐπιστατοῦσε σὸ τουντούρ, σὰ αὐλές, σὰ σουφάδια, σὸ ἀχοῦρ' (=στὸ μαγειριό, στὶς αὐλές, στὶς αἴθουσες, στὸ σταῦλο), κ' ἔπιανε κουβέντα με τοὺς μουσαφιρέους. Ἦταν περίφημη ξεναγός. Πρωί-πρωί τὸν καφέ τους, τὸ τσιγάρο, τὸ γλυκό, τὸ γάλα τους, τὸν ναρκιλέ τους. Λείποντας ὁ πατέρας μου κάθονταν μαζί τους, κουβέντιαζε μαζί τους, τοὺς ἐδίδε πληροφορίες γιὰ τὸ χωριό, πάντα ὁμως προσεκτικὴ κ' ἐπιφυλακτικὴ σὲ Τούρκους καὶ Χριστιανούς.

Τὸ εἶχε καμάρι γιατί ἔρχονταν μουσαφιρέοι στὸ σπίτι της, ἐβιμὶν ἰσα-τάλ καῖησὴ ἀτσήκ, κίμ ἰστέρσε κεγλσὶν (=τοῦ σπιτιοῦ ἢ δίκλωνη πόρτα εἶναι ἀνοιχτή, ὁποιος θέλει ἄς ἔλθῃ) ἔλεγε καὶ μετὰ τὸν θάνατο τοῦ πατέρα μας ἄχ! νὲ βακῆτ ὀγλανλαρῆμ πόγιουγετσέκτε ἐβιμὶν, γαῖησὴ ἀτσήλατσάκ (=ἄχ! πότε τὰ παιδιὰ μου θὰ μεγαλώσουν καὶ τοῦ σπιτιοῦ μου ἢ πόρτα θὰ ἀνοιξῆ;) ἔλεγε κ' ἔκλαιε.

Ἡ μητέρα μου συμπαθοῦσε καὶ βοηθοῦσε πολὺ τὶς μοναχές κι' ἀπροστάτευτες γυναῖκες. Τοῦ Μανιοῦς ἢ Μαρίας, τοῦ Ποταμίτσας ἢ Ἀνάστα, ἢ Πραξία ἢ μαγέρσσα, τοῦ Σῶνας ἢ Πεποῦκα, τοῦ Περσιάβης ἢ νύφ' δὲν ἔλλειπαν ποτέσ ἀπὸ τὸ σπίτι μας κι' ἀπὸ τὴν ἔνοια της. Συχνὰ τὶς καλοῦσε στὸ σπίτι καὶ στὸν κήπο μου γιὰ νὰ τὶς δώσῃ δουλειὰ καὶ συχνὰ τὶς βοηθοῦσε ἀφ' ὅ,τι τῆς περίσσευε.

Πολλές γυναῖκες, πού ἔρχονταν στὸν πατέρα μου κι' ἀποτραβιόντανε νὰ τοῦ μιλήσουν καὶ νὰ τοῦ ἐκμυστηρευτοῦν, ὡς Πρόεδρο Δημογεροντίας, τὸν πόνο τους, ἀναλάβαινε ἢ μητέρα μου νὰ τοῦ μιλήσῃ καὶ πολλές φορές ἀναλάβαινε ἢ ἴδια νὰ διεκπεραιώσῃ τὴ δουλειὰ τους καὶ πρό πάντων αὐτέσ πού δὲν ἔπαιρναν γράμμα, οὔτε λεφτὰ ἀπὸ τὴν Πόλη ἢ εἶχαν διαφορές με τοὺς ἄντρες τους.

Πόλη παραχωροῦνταν ἢ στὶς κόρες της ἢ τὴ νύφη τοῦ σπιτιοῦ ἢ δίδουνταν σ' ἄλλη με πληρωμή.

Τὸ πατρικὸ μου σπίτι εἶχε δυὸ στασιδία, ἓνα στὸ γυναικωνίτη τῆς Ἐκκλησίας Κ/τίνου καὶ Ἐλένης κ' ἓνα στὴν Ἐκκλησία τῶν Ταξιαρχῶν. Παραχωρήθηκαν ἰσόβια στὴν οἰκογένεια τὴν Κύρ Σεραφεῖμ διὰ τὶς πολλές ὑπηρεσίες του γιὰ τὸ χτίσιμο καὶ τὸν πλουτισμὸ των.

Μετὰ τὸ θάνατο τοῦ πατέρα μου Νικολάκη θέλησαν οἱ ἀντίθετοί του νὰ μᾶς τὰ πάρουν, ὁ Δεσπότης ὁμως, πρὸς τὸν ὅποσον ἀναφέρθηκεν ἢ μάννα μου, δὲν τοὺς τὸ ἐπέτρεψε.

ΣΕΡΑΦΕΙΜ ΡΙΖΟΣ

Ἄγασσες τῆς Σινασοῦ. Εὐ-
σεβία Ν. Ρίζου, μητέρα τοῦ
Σεραφεῖμ Ρίζου.
(Κ.Μ.Σ. Φωτογραφικὸ Ἄρ-
χεῖο).

Ἄγασσες τῆς Σινασοῦ. Ἀναστα-
σία Ἀντ. Πολυγενίδου, πεθερά
τοῦ Σεραφεῖμ Ρίζου.
(Κ.Μ.Σ. Φωτογραφικὸ Ἄρχειο).

Λές κ' έπαιζε πολιτική υπέρ τής γυναίκας και κατά του άντρα ως άδικου κ' έκμεταλλευτή τής γυναίκας. Πολλές φορές πιάνουνταν με τους Δημογέροντες, που έρχουνταν στο σπίτι μας, για τέτοιες άντρογυναϊκών δουλειές και τήν μάλωνε ο πατέρας μου για ανάμιξη σε τέτοιες υποθέσεις.

Έκτός από τή μουσαφιλιά, έκτός από τις καθημερινές σπιτικές δουλειές, ή μακαρίτισσα ή μητέρα μου είχε και τὸ βάσανο τῶν άγροτικῶν φροντίδων.

Αυτή θά βρῆ έργατες για σκάψιμο του μεγάλου κήπου μας, τῶν άμπελιῶν μας, αυτή θά έρχουνταν σε συνάφεια με τους φυλακάδες τῶν άγροτικῶν κτημάτων μας, αυτή θά φροντίση για τους θεριστάδες του σιταριου μας, του τριφυλλιου μας, αυτή θά συνεννοηθῆ με τους μερόβηδες (ύδατοφύλακες) για πότισμα τῶν σπαρτῶν μας και του μεγάλου άμπελῶνα μας *Γούρ-ντερέ* (=Λυκοφαράγγι), αυτή θά επιστατήση στο άλώνισμα του σιταριου μας ή κριθαριου μας, αυτή θά φροντίση για ξυλεία και κάρβουνο για τὸ χειμῶνα κ' αυτή θά επιστατήση στη δημιουργία τῶν χειμωνιάτικων *γαγητιῶν*²⁰ (=έναποθηκέυσεων τροφίμων).

Γυναίκα εργατική, άκούραστη, γυναίκα τολμηρή, γυναίκα που ζούσε, στην ξύπνα και στον ύπνο της, με τήν ιστορία του σπιτιου της, τους φίλους και τις φίλες της, τους έχτρους και τις έχτρες της, τ' άγτρια της και τὰ κορίτσια και μετά τον θάνατο του πατέρα μου με τ' όραμα του ανοίγματος τής θύρας του σπιτιου σε δικους και ξένους, σε φίλους και σε έχτρους, σε Τούρκους και Ρωμιους.

20. *Γαγητιῶν* από τήν τούρκικη-άραβική λέξη-ρήμα *Καγήτ* *İtmek* που σημαίνει τακτοποιώ, έγγραφο, έναποθηκέυω τρόφιμα και μεταφορικῶς χειμωνιάτικα τρόφιμα, προμήθειες. *Τί* νά *πκῶ* (*ποικῶ*) *τέκνο* μ'! *ὁ Βασίλης* (ὁ άντρας τής νοικοκυράς) *άκόμα χαρτηλήχ* *δέν* με *πίταξεν* νά νά *ποικῶ* με *τόν καιρό* τὰ *σειμωνιάτικα* μ' *τὰ γαγητία* (=Τί νά κάμω παιδί μου! *ὁ Βασίλης* *άκόμη λεπτά* *δέν* μου *έστειλε* νά τακτοποιήσω *έγκαίρως* τις χειμωνιάτικες προμήθειές μου).

Στά μέρη μας εκείνα ο χειμῶνας ήταν βαρύς, πολύ βαρύς και διαρκούσε σκεδόν έξη μήνες και διακόφτουσαν κάθε είδους συγκοινωνία κ' έπικοινωνία. Κάθε νοικοκύρης ή νοικοκυρά έπρεπε νά φροντίση από τόν Αύγουστο μήνα νά έναποθηκέυσῆ τὰ *σειμωνιάτικα γαγητία* του.

Τὰ *γαγητία* αυτὰ ἦσαν:

- 1) *Σιταρικά*: *άλευρ'*, *πλεγορ'*, *κορκότ*, *έριάτέδια*, *τραχανό*
- 2) *Όσπριακά*: *άσπρα* και *μαύρα σαχλά*, *φακούδια*, *πιζέλια*
- 3) *Γετλήχ* (*κρεατικά*): *παστουρμά*, *σουτσούχ*, *γαβουρμά*, *δουμάκια* και *İcs γιαγῆ* (βούτυρα ούρῶς προβάτου και άλιμῶτων άγελάδας)
- 4) *Γαλατικά*: *τζικιο* *τυριά*, *τζικιο* *γιογούρτια*, *βουτόρατα*
- 5) *Βρασίματα*: *πεκμέζια*, *λεντσέρια*, *πέλβέρ*, *κοφτάρια*, *τραχανά*, *κρασιά*, *ρακιά*.
- 6) *Τούρῶτά*: *χηγιαριου*, *πιπεριου*, *ματσάνας*, *κλέπαρα*, *λαχάν'* *ντομάτας*.
- 7) *άλικά*: *άβανισσίτικο*, *χαμσί*, *σκουμπρί*, *λακέρτα*, *τσούρες*.

Η ΒΥΖΑΣΤΡΑ ΜΟΥ
 Η «SUTE ANAM»
 Η ΧΡΙΣΤΙΝΑ

Μετά την γέννηση τῶν διδυμῶν ἀγοριῶν, ποῦ τῆς ἔδωσε ἡ πίστη της στὰ ἱερά καὶ τὰ ὄσια τοῦ ἔθνους της, ἡ μητέρα μου τὰ μπερδεψε: δὲν εἶχε γάλα! Ἐναγκάστηκε ὁ μακαρίτης ὁ πατέρας μου νὰ φέρῃ ἀπὸ τὸ Κάστρο δυὸ *βυζάστρες*²¹: τὴ Χριστίνα καὶ τὴν Κάλενη. Ἡ Χριστίνα ἀνάλαβε νὰ βυζαίνει ἐμένα, ἡ δὲ *Κάλενη* (=Καλὴ ἢ Κατήγχο) τὸν ἀδελφό μου τὸν Κωστή.

Ἡ Χριστίνα εἶχεν ἄφθονο γάλα καὶ βυζαίνοντάς με χόρταινα καὶ κοιμούμουν ἤσυχα, ἐνῶ ἡ Κάλενη δὲν εἶχεν ἄρκετο γάλα κι' ὄλο γρίνιαζε ὁ ἀδελφός μου καὶ δὲν κοιμούντανε. Μιὰ νύχτα, ποῦ ἔλλειπεν ἡ Χριστίνα, ἡ Κάλενη μὲ τρόπο [μὲ παίρνει] ἀπὸ τὴν κούνια μου καὶ μὲ τοποθετεῖ στὴν κούνια τοῦ ἀδελφοῦ μου καὶ τὸν ἀδελφό μου τὸν τοποθετεῖ στὴν κούνια τῆ δικῆ μου. Νύχτα μεσάνυχτα ἀρχίζω τὰ κλάματα, ἀπὸ τὴν πείνα ἐννοεῖται, ἐνῶ ὁ Κωστής κ' ἡ Χριστίνα ἤσυχα-ἤσυχα κοιμούντανε... Κατὰ τὰ ξημερώματα ὁμως ἡ Χριστίνα ἀντιλαμβάνεται τὴν κλεψιά τῆ στιγμῆ ποῦ ἄλλαζε τὰ πανιά τοῦ μωροῦ της. "Ἄν καὶ δὲν ἐκλαιεν ὁ Κωστής κ' ἦταν δύσκολο γιὰ τὴ Χριστίνα ν' ἀντιληφθῆ ἀμέσως τὴν ἀλλαγὴ, μ' ὄλον τοῦτο οἱ κινήσεις τοῦ ἀδελφοῦ μου, τὸ χλωμὸ τοῦ προσώπου του κ' ἡ ἰσχύνητα τοῦ κορμοῦ του τράβηξαν τὴν προσοχὴ της. Πηγαίνει κ' ἐκθέτει στὴν *ἄπλα*²² της, τὴν κυρά της, τὴ μητέρα μου, τίς παρατηρήσεις της καὶ τίς ὑποψίες της. Ἡ Κάληνη ἐπέμεινε, ὅτι ἤμουν ὁ Κωστής. Ξα-

21. *Βυζάστρα* λέγαμε τὴν γυναῖκα ποῦ φέρναμε στὸ σπίτι γιὰ νὰ βυζαίνει τὸ παιδί τὸ νεογέννητο ὅταν ἡ μάνα ποῦ τὸ γέννησε, δὲν εἶχε γάλα νὰ τὸ βυζάξῃ.

Βυζάστρες στὸ χωριὸ ἐξ ἐπαγγέλματος δὲν εἶχαμε. Ζητούσαμε νὰ βροῦμε μιὰ γυναῖκα ποῦ πέθανε τὸ παιδί της κ' εἶχε γάλα ἢ ζουσε τὸ παιδί της ἀλλὰ εἶχεν ἄφθονο γάλα καὶ μποροῦσε νὰ χορτάσῃ καὶ ξένο παιδί. Ἐάν δὲν βρίσκαμε μιὰ τέτοια στὸ χωριὸ προστρέχαμε στὴν *Τσαλέλα* ἢ στὸ Κάστρο. Ποτὲ δὲν προστρέχαμε σὲ τούρκισσα βυζάστρα.

Στὰ χρόνια τὰ δικὰ μας, ἀλλὰ καὶ στὰ νεώτερα χρόνια, ποῦ εἶχαμε πιά ἐπιστήμονες γι-ατρούς, οἱ *βυζάστρες* δὲν ἐξετάζονταν ἐάν εἶχαν κάποια κρυφὴ ἀρρώστια σὰν *χτικιό*, *σημιά* (=ἐλονοσία) ἢ τίποτε ἄλλῃ ἀρρώστια. Ἐφτανε νὰ εἶχε *μπόλικο* (=ἄφθονο) γάλα, νὰ ἦταν τὰ *στήθα* της, τὰ *βυζιά* της μὲ *τυφλὸ ροῆ* (=τυφλὴ ρῶγα).

Ἐλλείπει βυζάστρας δίδουνταν στὰ μικρὰ γάλα *χιτηνιού* (=ἀγελάδος), μέσα σὲ γιάλυνο μπουκάλι, *σισέ* (=τουρκ. μπουκάλι) μὲ λασιχένιο στὸ στόμιο θήλαστρο. Τὸ βύζαγμα, τὸ *βύζαγμα* διαρκοῦσε ἓνα χρόνο καὶ κάποτε ἐνάμισυ χρόνο γιὰ ν' ἀποφευχθῆ ἡ ἐγγυμοσύνη τῆς μάνας.

22. Ἡ Χριστίνα ὅταν ἀποτείνονταν στὴν μητέρα μου, σὰν μικρότερῆ της, τὴν ὀνομάτιζε *ἄπλα* (=τουρκ. κυρά ἢ θειά) ἢ *κέλιν* (=τουρκ. νύφη) ἐνῶ ὅταν ἀποτείνονταν στὴν πεθερά

φνικά ή Χριστίνα φωνάζει σε μένα τὸ μωρό, χτυπώντας λαφρὰ τὰ χέρια της *κέλ-κέλ ὄγλουμ Σάραφειμ* (=ἐλα-ἐλα παιδί μου Σεραφείμ) κ' ἐγὼ χαμογελώντας κι' ἀνοίγοντας τὰ χέρια μου ζητῶ νὰ πάγω στὴ Χριστίνα, ἐνῶ φωνάζοντας τὸ ἴδιο ὄνομα καὶ στὸν Κωστή ἀδιαφορεῖ τοῦτος στ' ὄνομα Σεραφείμ ἐνῶ στὸ ἄκουσμα τοῦ ὀνόματός του *Κωστάκη* χαμογέλασε καὶ κουνήθηκε καὶ προδόθηκεν ἡ Κάληνη. "Ἄλλωστε κι' ὁμοιομορφία, σὰν διδύμα πού ἤμασταν, δὲν εἶχαμε γιὰ νὰ γελαστῆ κανεὶς. Ἐγὼ ἤμουν στρογγυλοπρόσωπος καὶ κόκκινος, ἐνῶ ὁ Κωστής τριγωνοπρόσωπος καὶ χλωμός. Μὲ τὴν ἐπέμβαση τῆς Μητέρας μας μὲ παίρνει πάλε ἡ Χριστίνα κ' ἡ Κάληνη τὸν Κωστή.

Χωρὶς νὰ ξέρη ἡ Κάληνη τὴν κωμωδία τῶν διδύμων ἀδελφῶν Μενέχμων τοῦ Πλαύτου καὶ τῶν Ἀντίφολων τοῦ Σέκσπιρ τὴν ἔπαιξε τὴν κωμωδία μας ἀλλὰ ἀπέτυχε.

Συχνὰ τὴν ἀνέφερε τὴν κωμωδία μας αὐτὴ ἡ Χριστίνα στὰ τελευταῖα χρόνια τοῦ πολέμου πού τὴν εἶχα μαζύ μου.

Μετὰ τὸ *πέκομα*²³ μας ἡ Κάληνη φεύγει καὶ μένει ἡ Χριστίνα γιὰ ἓνα χρόνο ἀκόμα.

Ἡ Χριστίνα γυναῖκα ὁμορφη, συμπαθητικιά, σβέλτη, κ' ἐργατικιά κατέκτησε τὴ μάνα μου τὴν Εὐσεβία. Καὶ μετὰ ἀφοῦ ἔφυγε στὸ Κάστρο

μου τὴν ὀνομάτιζε, σὰν μικρότερή της πού ἦταν: *κέλιν* (=νύφη), καὶ κάποτε λογοπαίζοντας *ἐκσικλῆ* (=τουρκ. ἐκσίκ= λειψός, λειψή, λειψὸ) πού σήμαινε *λειψή*.

Οἱ Ἑλληνίδες μας τοῦ Κάστρου πίστευαν, σύμφωνα μὲ τὶς Ἁγίες Γραφές, πὼς ἡ γυναῖκα πλάστηκε ἀπὸ ἓνα κομμάτι κρέας παρμένο, ἀπὸ τὸν Θεό, ἀπὸ τὸ πλευρὸ τοῦ Ἀδάμ, ἐνῶ ὁ Ἀδάμ πλάστηκε κατευθεῖα ἀπὸ τὸν Θεό κ' ἦταν γι' αὐτὸ ἄρτιος ὁ Ἀδάμ κ' οἱ ἀπόγονοί του οἱ ἄντρες, ἐνῶ ἡ Εὐα ἦταν *ἐκσικλῆ* (=λειψή) καὶ γι' αὐτὸ κ' οἱ ἀπογόνες της ἦταν λειψές.

Δὲν ξέρω ἐὰν κ' οἱ Τούρκισσες-μουσουλμάνισσες τοῦ Κάστρου καὶ τῆς περιοχῆς μας πρέσβευαν τὰ ἴδια γιὰ τὴν μὴ ἀρτιότητα τοῦ γυναικείου κορμοῦ. Δὲν ἄκουσα ἀπὸ στόμα τούρκισσας τὴν ἐπωνυμία τῆς *γῆζ ἐκσικλῆ* (=κόρη λειψή).

23. *Πέκομα* (=ἀπογαλάκτωμα). Τὸ ρῆμα εἶναι *πεκόφτω* (=ἀπογαλακτίζω τὸ παιδί πού βυζαίνω).

Κατὰ τὸ πέκομα ἡ μητέρα ἢ ἡ *βυζάστρα* τοποθετοῦσε στὴ *σαλάκα* (=κόρφος) τῆς ἓνα κλαδάκι ἢ ἓνα κομμάτι *σιγριοῦ* (=τραγάκανθου), πού βλέποντάς το τὸ παιδί ἢ πιάνοντάς το κι' ἀγκυλωνόμενο νὰ *φοβῆθῃ* καὶ νὰ μὴν θέλῃ νὰ πλησιάσῃ καὶ *ἀγάλια-γάλια* νὰ *συνηθῆς*' νὰ *φάγ'* (=σιγά-σιγά νὰ συνηθίσῃ νὰ τρώγῃ).

Τὸ καγ'μένο τὸ φσάγ' ἐμ θέλ' νὰ βυζᾶς, ἐμ φοβᾶται νὰ γιναστῆς! χάσεν τα κ' ἐτό! Θέλ' δὲ θέλ' μὲ τὸ ζόρ' μὲ τὸ καλὸ ὅ,τι τὸ δίνοω τρώγ'το, ἄμα τὸ μάτι τ' ἐν ἐκεῖ (=Τὸ καυμένο τὸ μωρό! καὶ θέλει νὰ θηλάσῃ καὶ φοβᾶται νὰ πλησιάσῃ. Τάχασε κι' αὐτό. Θέλει-δὲ-θέλει, μὲ τὴ βία, μὲ τὸ καλὸ, ὁ,τιδήποτε τοῦ προσφέρω τὸ τρώγει, ἀλλὰ τὸ μάτι του εἶνε ἐκεῖ...).

- *Τὸ βυζι ζερμόναεν τὸ ἄλλω, τζανίζ' γιὰ τὰ γλυκά* (=τὴ θηλὴ τῆς λησμόνησε πιά, τρελλένε-ται γιὰ τὰ γλυκά).

τήν καλοῦσε ἡ μητέρα μας σὲ κάθε σοβαρὸ τοῦ σπιτιοῦ μας ζήτημα, σὰν γάμος, ὀνομασία, θάνατος, μνημόσυνο, μουσαφιριά, θερίσματα - ἄλωνίσματα, ἄλσαματα, τρυγέματα, βρασίματα, σειμοὺ γαγήτια. Ἐπρεπε νὰ καλεσθῆ ἀπὸ τὸ Κάστρο ἢ Χριστίνα καὶ ν' ἀναλάβῃ τὴν ἀρχηγία τῆς δουλειᾶς.

Μικρὸς ὅταν πήγαινα στὸ Κάστρο πήγαινα τὸ δίχως ἄλλο καὶ στὸ σπίτι τῆς. Τῆς φιλοῦσα τὸ χέρι καὶ κείνη μὲ ἀγκάλιαζε, μὲ καταφιλοῦσε καὶ γέμιζε τὶς τσέπες μου μὲ *βορκόκια*, *κοφτάρια*, *καρύδια*.

Παραστάθηκε στὸ γάμο μου *στὸν τόπο* τῆς μητέρας μου, ποὺ εἶχε πεθάνει, καὶ δέχτηκε, σὰν μάνα μου, τὰ δῶρα ποὺ ἔκαμνε κάθε νύφη στὰ μέλη τῆς οἰκογένειας τοῦ γαμπροῦ ἀπὸ τὸν πιὸ μεγάλο ἴσαμε τὸν πιὸ μικρὸ.

Ὅταν κατὰ τὸν πρῶτο Παγκόσμιο Πόλεμο ἡ κατάστασι στὰ μέρη μας χειροτέρευε κ' ἄρχισεν ἡ πεῖνα τῆ Χριστίνα τῆ φέραμε στὸ σπίτι μας καὶ γιὰ συντροφιὰ στὴν μακαρίτισσα τὴν πεθερά μου καὶ γιὰ νὰ βοηθήσουμε τὸ σπίτι τῆς στοὺς δύσκολους ἐκεῖνους χρόνους.

Τὴν ἐνθυμοῦμαι τῆ Χριστίνα στὴ δουλειὰ ἀπάνω. Φοροῦσε ἓνα στενὸ *σάλβारी* (=βράκα) καστερνὸ καὶ *γεμενιά* (=ὑποδήματα μαλακὰ) στὰ πόδια τῆς, περνοῦσε στὰ βραχιόνια τῆς *μανίκια* (=περιβραχιόνια), ποὺ τὰδεζε μὲ *πλεχτὸ γόλ* (=πλεχτὴ λουρίδα περιβραχιόνια ποὺ δέζανε τὰ μανίκια ἀπάνω στὸ βραχιόνι), ἀνέβαινε στὸν γάιδαρο ἀπάνω καὶ γύρω τῆς δυο-τρεῖς ἐργάτριες πεζεὲς πήγαινε στ' ἀγροτικὰ κτήματα: χωράφι, ἀμπέλι, κῆπος, μῦλος κτλ.

Τὶς Κυριακὲς φοροῦσε τὸ *φιστάνι* τῆς, περνοῦσε ἓνα *γιαζμά*²⁴ στὸ κεφάλι τῆς, *καλίκια* καὶ μαῦρες κάλτσες στὰ πόδια τῆς, μ' ἓνα *πῆσκιρ*²⁵ (μπροστέλλα) ἔμπρός τῆς καὶ μ' ἓνα κερὶ στὸ χέρι τῆς πήγαινε μὲ τὴν πεθερά μου *κίλισσαγια*, στὴν ἐκκλησία, ὅπου ἀδιάκοπα ἔκαμνε *μετάνοιες* (=προσευχές).

Γυναῖκα εὐσεβέστατη. Ἡ παντοτινὴ κ' ἡ μόνη τῆς παράκλησι στὸν Ἰησοῦ ἦταν: *Ἰησοῦς Χριστοζούμ! κουναχλαρήμῆζῆ ἄφ ἔτ* (=Ἰησοῦ Χριστέ μου! τίς ἁμαρτίες μας συγχώρησε) ὅταν ἔφεπτε στὸ κρεβάτι τὴ νύχτα κ' ὅταν κατὰ τὰ ξημερώματα ζυπνοῦσε, κ' ὅταν πήγαινε στὸ Εἰκονοστάσι ν' ἀνάψῃ τὴν καντήλα κ' ἓνα κερὶ καὶ νὰ μετανιστῆ.

Μὲ τὴν Ἀνταλλαγὴ, τὸ ἔτος 1924, χωριστήκαμε. Ἡ Χριστίνα πῆγε μὲ τοὺς Καστερνούς καὶ τὴν Οἰκογένειά τῆς. Στὸ μεταξὺ ὁ θετὸς Γιὸς τῆς, ὁ

24. *Γιαζμά* (=κεφαλεπίδεσμος). Τουρκ. λέξι ἀπὸ τὸ ρῆμα *γιαζμάκ* ποὺ σημαίνει γράφω. Μαντήλι χρώματος μαύρου ἢ καφέ, ποτὲ πράσινου γιατί τὸ χρῶμα αὐτὸ ἦταν τὸ ἱερὸ χρῶμα τῶν μουσουλμάνων καὶ δὲν ἐπιτρέπονταν στοὺς Χριστιανούς· ὀνομάζονταν *Γιαζμά* γιατί γύρω στὶς γωνίες του εἶχε γραμμένα λουλούδια.

25. *Πῆσκιρ* (=μπροστέλλα). Λέξι τουρκοπερσικῆ.

Μερκούρης πήγε στρατιώτης στα *ἀμελέ τζαπουρού* (=εργατικά τάγματα) και δὲν ἐπέστρεψε πιά. Ἀνταμωθήκαμε στὴν Ἑλλάδα, στὴν Χαλκίδα ὅπου ἐγκατασταθήκαμε κ' ἡ οἰκογένειά μου, καὶ ἡ οἰκογένειά της. Κατὰ τὴν Κατοχὴ ἐγὼ ἔφυγα μὲ τὴν οἰκογένειά μου στὸ χωριό μου στὴ Νέα Συνασό, ἡ δὲ Χριστίνα, ἡ κόρη της ἡ Κατήγγο, ὁ ἄνδρας της ὁ Βασίλ ἀγάς, ἡ κόρη της ἡ Ντεπής (Δέσποινα) πεθάνανε. Ἀπὸ ὅλη τὴν οἰκογένεια ζεῖ μόνον ἓνας ἐγγονὸς της ὁ Θανάσης.

Ἡ ΠΕΘΕΡΑ ΜΟΥ Ἡ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ

Ἄλλος τύπος γυναικας *ἀγάσσας*, ἡ πεθερά μου ἡ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ, ὀλωσ-διόλου ἀντίθετος πρὸς τὸν τῆς μητέρας μου χαρακτήρα.

Κόρη τοῦ *Χατσῆ Τριαντάφυλλου τοῦ Γιορτάν* καὶ τῆς *Βαγγελίνας τοῦ Σουλούμουχαλ* καὶ γυναικα τοῦ *Γαπασαχάλ τοῦ Ἀντὼν* γεννήθηκε κατὰ τὸ ἔτος 1866 κ' ἦταν ἀπὸ τὰ πρῶτα κορίτσια τοῦ χωριοῦ μου ποὺ πῆγε στὸ Παρθεναγωγεῖο καὶ πῆρε παράσημο τὸν *ἀσημένιο σταυρό*²⁶.

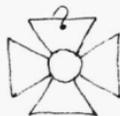
Ἦξερε καὶ νὰ διαβάζη καὶ νὰ γράφη. Ἀλληλογραφοῦσε τακτικὰ μὲ τὸν

26. *Ἀσημένιο Σταυρὸ* ἢ *Ἀσημόνας Σταυρὸς* (=Σταυρὸς ἀπὸ ἀσημι). Ὅταν τὰ κορίτσια τοῦ χωριοῦ μας, τὰ κορίτσια πρὶν ἀπὸ τὴν ἡλικία τῆς πεθερᾶς μου δὲν μάθαιναν γράμματα γιατί οἱ *Γερόντ'* ἦσαν τῆς ἰδέας πὼς τὰ *ναῖκες* (=οἱ γυναῖκες) περιττεῖνε νὰ μάθουν γράμματα, ἄρχισαν νὰ *μαθαίνουν γράμματα* (=νὰ ἐκπαιδεύονται) ἡ Δημογεροντία ἐθέσπισε νὰ βραβεύονται, καὶ νὰ τιμῶνται οἱ τελειόφοιτες μὲ ἓνα ἀσημένιο σταυρὸ τὴν ἡμέρα τῆς τελετῆς τοῦ τέλους τοῦ σχολικοῦ ἔτους.

Μεταξὺ τῶν κοριτσιῶν ποὺ πρῶτα-πρῶτα ἄρχισαν νὰ πηγαίνουν στὸ σχολεῖο, ἦταν κ' ἡ Πεθερά μου κ' ἦταν ἐπομένως ἀπὸ τὰ πρῶτα κορίτσια τοῦ χωριοῦ ποὺ πῆρε τὸ σταυρὸ. Μαζὺ τῆς πῆραν τὸ σταυρὸ οἱ ἐξῆς συνομήλικές της:

- 1) Ἡ Μαγτέλη τοῦ Μουσελίμογλου τοῦ Νικ. κατόπιν κυρία Στ. Τεπερόγλου.
- 2) Ἡ Ἐλέγκω τοῦ Βασίλη Ἀδάμ κατόπιν κυρία Βασίλ. Μακρόγλου.
- 3) Ἡ Μάρτα τοῦ Ἀντωνίκη κατόπιν κυρία Στεφ. Λαζοπούλου.
- 4) Ἡ Εὐλαμπία Κουκουγία κατόπιν κυρία Σπύρου Χρησιτίδη Ἀανάσογλου.

Τὸν *σταυρὸν* αὐτὸν τὸν ἐκρυσεν ἡ Πεθερά μου μὲ τὴ λαχτάρα νὰ τὸ δωρήσῃ στὸ πρῶτο παιδί τοῦ γιοῦ της, ποὺ θὰ γεννιόυντανε στὸ σπίτι της ἀγόρι ἢ κορίτσι γιὰ νὰ τοῦ μεταδώσῃ τὴν ἀγάπη στὰ γράμματα. Καὶ πραγματικὰ στὰ 1914 τὸ κρέμασε στὸ βραχιόνι τοῦ ἐγγονοῦ της Ἀλέκου ποὺ γεννήθηκε στὸ σπίτι της. Δὲν ξέρω ἂν ἐπίασεν ἡ *ὀφθῆ* της (=ἡ εὐχή της).

Σχέδιο τοῦ σταυροῦ τῆς πεθερᾶς μου.

άντρα της, τὸ γυιὸ της καὶ τὴν κόρη της στὴν Πόλη, κρατοῦσε λογαριασμοὺς τοῦ σπιτιοῦ της, ἦταν γραμματικιὰ τῶν δυὸ θειάδων της, τῆς Σοφιάς καὶ τῆς Μάρτας, γερόντισσες τότε 80 καὶ 70 χρονῶν, ἡ πρώτη ἀδελφὴ τοῦ πατέρα της κ' ἡ δευτέρη ἀδελφὴ τῆς μάννας της, ποὺ δὲν ἤξεραν οὔτε νὰ διαβάζουν οὔτε νὰ γράφουν στοὺς δικούς των στὴν Πόλη. *Τὰ μεγάλα τὰ ἡμέρες* (=Τὶς μεγάλες μέρες), ὅταν μεταλλάβαινε, *Ψάλλησκεν οὐλα τὰ γράμματα τοῦ Ἐκκλησῆς* (=διέβαζεν ὄλες τίς σχετικὲς εὐχές καὶ παρακλήσεις τίς θρησκευτικὲς).

Ἦταν μάννα καλὴ, ναῖκα καλὴ (=σύζυγος), νοικοκερά, καλὴ γειτόνσα (=γειτόνισσα) καὶ καλὴ πατριώτσσα (=πατριώτισσα).

Ὁ ἄνδρας της ὁ Ἀντώνης Πολυγενίδης, ποὺ οἱ παλιοὶ τότε λέγανε τοῦ Γαπαχάλ ὁ Ἀντώνης, ἦταν φτωχόπαιδο. Ὅταν ξενητεύτηκε καὶ πῆγε στὴν Πόλη τὸν ἐπῆρε ὡς *τηρᾶχ*²⁷ στὸ μαγαζὶ του, τὸ *Μπογιατσῆδικο* (=τὸ χρωματοπωλεῖο) ὁ Γιορτάνης ὁ Χατσητριαντάφυλλος μὲ σκοπὸ ἂν ἔβγαινε καλὸ παιδί νὰ τοῦ δώση τὸ μαγαζὶ καὶ τὴν *μοναχοκόρη* τὴν Ἀναστασία κ' ἔτσι γίνηκε. Ὁ Ἀντώνης ὄχι μόνον *ξέβην* (=βγήκε) καλὸ παιδί, βγήκε καὶ ἔξυπνο κ' ἐπίχειρο καὶ προχώρησε κι' ἀνάπτυξε τὴ δουλειὰ καὶ γένηκε σύζυγος τῆς Ἀναστασίας.

Στὸ μεταξὺ ὁμως μετὴν ἀνάπτυξη τῶν δουλιῶν τοῦ Μαγαζιοῦ καὶ τῶν εὐκολιῶν τῆς συγκοινωνίας τῆς Πόλης μὲ τὴν Ἀνατολὴ ὁ Ἀντώνης Πολυγενίδης μὴν μπορόντας νὰ πάγη στὸ χωριὸ ἔφερε τὴν οἰκογένειά του στὴν Πόλη μὲ σκοπὸ νὰ ἀποκατασταθῆ ὀριστικὰ στὴν Πόλη. Μετὰ ἐξῆ χρόνων παραμονὴ τῆς οἰκογένειας στὴν Πόλη ὁ Ἀντώνης Πολυγενίδης θέλησε ν' ἀγοράση σπίτι στὴν Πόλη ἄλλ' ἢ Ἀναστασία ἀντέτεινε. Δὲν μπορῶ, εἶπε, ν' ἀφίκο τὰ πεθαμένα μ' σὸ χωριὸ μ' καὶ νᾶρτω νὰ κάτζω σὰ

27. *Τῆρᾶχ* τούρκικη, ἴσως Περσικὴ *tchirah* ποὺ σημαίνει ὑπρέτης ἢ μαθητευόμενος ὑπρέτης. Ἦταν ὁ τελευταῖος βαθμὸς τοῦ ἔμμισθου ἢ ἄμισθου ὑπρέτη σ' ἓνα σπίτι ἢ σ' ἓνα μαγαζὶ γιὰ ἓνα χρόνο ἢ γιὰ περισσότερα χρόνια, μὲ ὕπνο, φαγὶ κ' ἐνδυμασία ἢ καὶ μὲ πληρωμὴ. Στὰ τελευταῖα χρόνια τὸ λέγαμε καὶ *παραπαῖδ'* ἢ *δοῦλα* μὲ τὴν ἴδια σημασία τοῦ *τηρᾶχ* καὶ ὄχι τοῦ παλαιοῦ *δοῦλος* ἢ *δοῦλα*.

Τὶς λέξεις *δοῦλος* καὶ *δοῦλα* ἢ *σκλάβος-σκλάβα* μὲ τὴν παλιά τους σημασία τίς λέγαμε *Κολές* ἔμεϊς καὶ *kieué* οἱ Τούρκοι, ποὺ δὲν εἶναι οὔτε τούρκικη, οὔτε ἀραβοπερσικὴ ἀλλὰ ἡ γαλλικὴ λέξη *collègue* =κολήγας, λέξη παρμένη ἀπὸ τὸ ἀγροτικὸ κοληγικὸ σύστημα ποὺ κυριαρχοῦσε στὰ μέρη μας.

Ἀπὸ τὴ λέξη *δοῦλος* εἶχαμε τὸ ρῆμα *δουλεύω* καὶ τὸ ἐπιθετὸ *δουλεντᾶς* (=ἐργάζομαι κ' ἐργατικὸς) ἐνῶ τὸ θηλυκὸ ἐπιθετὸ *δουλεντᾶσα* δὲν τὸ μεταχειριζόμεσταν καὶ μεταχειριζόμεσθε τὸ τούρκικο θηλυκὸ ἐπιθετὸ *Ἰσκουζάρσα* (=ἐργατικιά): *Ἰσκουζάρσα ἢ καγ'μέν'*! *Δευτέρα βγαίν'*, *Σάββατο μαιν'* (=Ἐργατικὴ ἢ καγ'μένη! Τὴ Δευτέρα βγαίνει (ἀπὸ τὸ σπίτι) καὶ τὸ Σάββατο μπαίνει (στὸ σπίτι)).

ξένα. Κατόρθωσε να πείσει τὸν ἄνδρα τῆς κ' ἐπέστρεψαν οἰκογενειακῶς στὸ χωριό. Ἐπιστρέφοντας μετὰ δέκα μῆνες στὴν Πόλ' σὴ δουλειά τ' ὁ σύζυγός τῆς ὁ Ἀντώνης τῆς ἀνέθεσε νὰ βρῆ τόπο κατάλληλο σ' ἓναν ἀπὸ τοὺς μαχαλάδες γιὰ νὰ χτίσουν δικό τους καινούριο σπίτι μιὰ καὶ τὸ πατρικὸ τὸ σπίτι τοῦ Πολυγενίδη ἦταν ρημαγμένο κ' εἶχε κι' ἄλλους κληρονόμους, ἐνῶ τὸ πατρικὸ σπίτι τῆς Ἀναστασίας τὸ κληρονομούσανε μόνο τ' ἀγόρια τοῦ σπιτιοῦ, ὁ Κωστής καὶ ὁ Μουχάλης (Μιχάλης). Μετὰ πολλὰς ἐρευνες κατόρθωσεν ἡ Ἀναστασία νὰ βρῆ τὸν κατάλληλο τόπο στὸ Λουλά τὸν μαχαλά.

Ἀγόρασεν ἓνα τούρκικο σπίτι, τὸ σπίτι τοῦ Τούρκου Συνασίτη Γηλάνογλου, πού οἱ παποῦδες του τ' ἀγόρασαν ἀπὸ τοὺς Παποῦδες τῆς μητέρας τῆς Ἀναστασίας, τῆς Βαγγελίνας, τοὺς Ἰσόπουλους, ραφτάδες στὴν Πόλη στὰ Φερμενεσίδικα τοῦ Γαλατᾶ.

Ἐχτισεν ἓνα μεγάλο διόρροφο σπίτι, σωστὸ σὰν τὰ μεγάλα τ' ἀρχοντικά τὰ σπίτια καὶ τὸ εἶχε κρυφὸ καὶ μεγάλο καμάρι γιατί *πῆρεν το ἀσὰ Τοῦρκα τὰ σέρια καὶ ἡσύχασαν τὰ ψὲς τῶν παποῦδων τῆς* (=τὸ ἀπόσπασε ἀπὸ τὰ Τούρκικα χέρια καὶ ἡσύχασαν οἱ ψυχὲς τῶν παποῦδων τῆς)²⁸.

Εἶχε μεγάλη ἀγάπη στὸ σπίτι τῆς καὶ στὸ σπιτικό τῆς, ὅπως καὶ στοὺς συγγενεῖς τῆς, τὰ *σόγια τῆς* καὶ θύμιση στὶς ψυχὲς τῶν πεθαμένων τῶν δύο οἰκογενειῶν, τοῦ Πολυγενίδη καὶ Χατσῆ Τριαντάφυλλου-Χατσῆ Γαβριήλ.

Ἦταν εὐσεβῆς. Πρωτῆ-βράδου ἀναφτε ἰδιόχειρα τὸ καντήλι τοῦ εἰκονοστασιοῦ, κάθε Παρασκευὴ ἐπρεπε νάρτη ὁ Παπαβασιλῆς νὰ *ψάλλ'* (=νὰ διεβάση) καὶ κάθε Πρωτομηνιά νάρτη νὰ *ποικ' ἀγιασμό* (=νὰ κάμη ἀγιασμό) καὶ νὰ ραντίσῃ ὅλες τίς αἰθουσες μὲ τὸ βασιλικό). Κυριακὲς καὶ γιορτὲς ἐπρεπε νὰ πηγαίνει στὴν Ἐκκλησιά. Ὅταν κατὰ τὰ Χριστούγεννα καὶ τὴν Λαμπρὴ μεταλάβαινε τῶν Ἀχράντων Μυστηριῶν ἐπρεπε πρὶν μεταλάβῃ κι' ἀφοῦ μεταλάβαινε νὰ διεβάση τὸν *Ξάψαλμο* τὸ πρωτὶ καὶ τὴν νύχτα, πρὶν νὰ πλαγιάσῃ ἀκριβῶς τὸν *Ἀπόδειπνο* κι' ἀφοῦ μεταλάβαινε τὴ *Θεία Εὐχαριστία*.

28. Στὰ παλιὰ τὰ χρόνια προσπαθοῦσαν οἱ Συνασίτες μὲ κάθε τρόπο ν' ἀγοράζουσαν σπίτια ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Ἴσως ἦταν ἓνας εὐσηχημὸς τρόπος νὰ φυγαδέψουσαν τοὺς Τούρκους δλό-τελα ἀπὸ τὸ χωριό. Ὁ Παποῦς μου ὁ Σεραφεῖμ ἀγόρασεν ἀπὸ δυὸ τούρκισσες δλόκληρη περιοχὴ μὲ τὰ δύο σπίτια τους καὶ τοὺς πακτσέδες τους. Ὁ Χατσῆ Ἰωσήφ ὁ Νικόλας ἀγόρασε στὸ Γενήμαχαλά τὸ σπίτι τοῦ Χασάν ἀγὰ καὶ τοῦ ἔμεινε ἐπίθετο-παρατσούκλι τὸ *Χασάννας*. Ἡ πεθερά μου μετὰ πολλὰς ἀναζητήσεις ξαναπῆρεν ἀπὸ τὸν Τούρκο τὸν Γηλάνογλου τὸ σπίτι τῶν προπαποῦδων τῆς, ὁ ἀδελφός τῆς ὁ Κωστής ἀγόρασε στὸ Λουλά τὸν μαχαλά σπίτι τοῦ Τούρκου κουρέα Σουλεϊμάν. Ἀυτὰ εἶνε τὰ σπίτια πού ξέρω ἐγώ. Εἶχαμε κι' ἄλλα πολλὰ τέτοια σπίτια.

Φτωχά γειτονικά και συγγενικά σπίτια τὰ βοηθοῦσε κατὰ τὶς μεγάλες γιορτὲς στέλνοντας κρυφὰ μὲ τὴν πιστὴ ὑπηρετριά της Κατίνα καὶ λεφτὰ καὶ φαγώσιμα, ἀλεύρι, κρέας, ἀλμυρὰ καὶ φορέματα. Μὲ τὶς γειτόνισσες τουρκισσες δὲν εἶχε φιλίες πολλές. Μιὰ μόνον γειτόνισσα τούρκισσα ἐρχοῦνταν στὸ σπίτι κ' εἶχε σχέσεις μαζί της: ἡ *chérif* τοῦ ἀγροφύλακα Μεμουλοῦκ.

Μιὰ μέρα ἦλθεν ἡ *chérif* κάτι νὰ ζητήσῃ καὶ στὸ μεταξὺ τῆς συνομιλίας τῆς παραπονέθηκεν ἡ *chérif* ὅτι θέλουν ν' ἀγοράσουν μιὰν γαλακτοφόρα ἀγελάδα καὶ δὲν ἔχουν λεφτὰ καὶ κανέναν ἀπὸ τοὺς Τούρκους δὲν θέλησε νὰ τοὺς δανείσῃ. Ἐβγαλε καὶ τῆς ἔδωσε 75 λίρες χάρτινες κι' ἀγοράσανε τὴν ἀγελάδα. Σὲ παρατήρηση τῶν κοριτσιῶν τῆς ὅτι δὲν θὰ θελήσουν ποτὲ νὰ τὶς ἐπιστρέψουν ἀπάντησε: *Ἡ φτώχεια Τοῦρκο-μουρκο δὲν τρανᾷ. Ὁ μπαμπάς σας ἄς ἔν καλά* (=ἡ φτώχεια Τοῦρκο-παρατούρκο δὲν βλέπει, ὁ πατέρας σας ἄς ὑγιαίνει). Καὶ στὸ τέλος δὲν τὶς ἐπέστρεψε.

Ἐδῶ εἶπε ψέματα ἴσως. Τοὺς Τούρκους τοὺς φοβοῦντανε καὶ πάντα τοὺς καλόπιανε καὶ πρὸ πάντων τοὺς *φυλακαῶδ'*: νυχτοφύλακες κι' ἀγροφύλακες. Αὐτὴ ἦτανε ὑπεύθυνη γιὰ ὅ,τι καλὸ ἢ κακὸ θὰ συνέβαινε στὸ σπίτι τῆς.

Τὸ σπίτι τῆς θεωροῦντανε ἓνα ἀπὸ τὰ πλούσια τοῦ χωριοῦ. Προκαλοῦσε τὸ φθόνο καὶ τὴν ἐχθρα Ρωμιῶν καὶ Τούρκων. Οἱ περιστάσεις οἱ πολιτικὲς γιὰ τοὺς Ρωμιούς τῶν χρόνων ἐκείνων, 1915-1924, ἦταν δεινές. Χρειάζονταν *διπλωματία*, ἀλλιῶς ἂν τὴν πάθαινες *κιμ-κιμέ!* (=ποῖος σὲ ποιόνα = κανεὶς γιὰ κανένα δὲν ἐνδιαφέρεται)! Ἐκρυφτεν ὁμως τοὺς φόβους τῆς αὐτοῦς ἀπὸ τὰ μέλη τῆς οἰκογένειάς της ἢ γιὰ νὰ μὴν προκαλέσῃ ἀντιρρήσεις ἢ γιὰ νὰ μὴν τρομοκρατηθοῦν. *Ἀνάθεμά τους*, ἔλεγε, *πέτα τὸν Διάβολο Νταὴ Ἰσαμ' νὰ περάσῃς τὸ τῶγ'* (=ἀνάθεμά τους, πὲς στὸν Διάβολο θεῖο ἴσαμε νὰ διαβῆς τὸ ρέμα).

Κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια εἶχαμε τὸν Τούρκο Νουρῆ, ὑπάλληλο τοῦ Δημαρχείου μας. Ὁ Τούρκος αὐτὸς ἦταν πολὺ ζωηρὸς καὶ κακὸς καὶ καλὸς ὅσο ἔπαιρνε. Μὲ τοὺς Χριστιανοὺς τὰ πῆγαινε καλὰ γιὰτὶ *ἠῶβραν τὸ νταμῆρι τ'* (=βρήκανε τὴν φλέβα του) καὶ *μπούκωναν τον* (=τὸν δωροδοκοῦσαν). Ἡ μακαρίτισσα ἡ Πεθερά μου συχνὰ τοῦ ἔδιδε *παχίσια* (=δῶρα εἰς χρῆμα) κι' αὐτὸς ἦταν πρόθυμος στὶς ὑπὸ τύπον παράκλησης διαταγὲς τῆς.

Συχνὰ ὁ Νουρῆς τῆς ἐξομολογοῦντανε τοὺς καῦμούς του. Ἐνας ἀπὸ τοὺς δυνατοὺς καῦμούς του ἦταν ὅτι ὄσα παιδιά τοῦ γεννιοῦντανε δὲν ζοῦσαν. Ἡ πεθερά μου Ἀναστασία τοῦ σύστησε νὰ πάγῃ στὸ Κάστρο στὸν Ὄσιο Ἰωάννη τὸν Ρῶσσο νὰ τοῦ ἀνάψῃ ἓνα κερί καὶ νὰ τοῦ ἀτατήσῃ (=νὰ τοῦ ἀφιερῶσῃ) τὸ παιδί του καὶ θὰ σωθῆ.

Ὁ φίλος ὁ Νουρῆς μιὰ μέρα, πού ἦταν ἄρρωστο πολὺ τὸ μόνο ἀγόρι, πού εἶχε, πῆγε ἐπὶ ἀποστολῇ στὸ Κάστρο. Περνόντας ἀπὸ κοντὰ ἀπὸ τὴν

ἐκκλησία τοῦ Ὁσίου Ἰωάννη τοῦ κατέβηκε νά πάγη ν' ἀνάψη ἕνα κερὶ στὸν Ὁσιο Ἰωάννη καὶ νά τὸν παρακαλέσῃ νά σώσῃ τ' ἀγόρι του ποὺ ἦταν βαρεὶά ἄρρωστο καὶ τοῦ ὑποσχέθηκε νά τοῦ δώσῃ τόσες ὀκάδες κερὶ ὅσο ζύγιζε τὸ παιδί καὶ νά μοιράσῃ λεφτὰ στὴ φτωχολογιά.

Bir moume yasayime chou rézévnhé (=ἕνα κερὶ ἄς ἀνάψω σ' αὐτὸν *πεξεβέγκη* (=μαστρωπὸ)) εἶπε κι' ἀνάψε τὸ κερὶ κοντὰ στὸ λείψανο τοῦ Ὁσίου. Ἐπιστρέφοντας περίλυπος κατὰ τὸ δειλινὸ στὸ χωριὸ τοῦ λέγει ἡ γυναίκα του πὼς τὸ παιδί εἶναι καλλίτερα, πὼς τοῦ ἔδωκε κ' ἔφαγε γάλα! Μετὰ ἕνα μῆνα περπατοῦσε κ' ἦταν μιὰ χαρά... Κατενθουσιασμένος ὁ Νουρῆς κι' ἀποδίδοντας τὸ θαῦμα στὸν Ὁσιο Ἰωάννη ἐκτελῆ τὴν ὑπόσχεσή του. Τὸ παιδί, τὸ μόνο του παιδί ποὺ ἔζησε καὶ μεγάλωσε. Ἀπὸ τότε ἄρχισε νά φοβάται ὁ Νουρῆς τοὺς Ἁγίους μας καὶ μετριάστηκε ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς του.

Φεύγοντας στὴν Ἀνταλλαγή ἦλθε στὸ σπίτι ὁ Νουρῆς καὶ ζητοῦσε νὰ τοῦ κάμῃ *χαλάλ*²⁹ ἢ Πεθερά μου τὰ ὅσα ἔφαγε καὶ τὰ ὅσα ἔλαβε.

Πίσω ἀπὸ τὸ σπίτι της εἶχεν ἕνα ὑπέργηρο Τούρκο γείτονα, τὸν Ἰτιρίζ. Ἐνας Τούρκος ἐγκαταλειπόμενος ἀπὸ τοὺς δικούς του. Ἐρχονταν δυο-τρεῖς φορές τὴν ἑβδομάδα στὸ σπίτι καὶ ζητοῦσε κάτι νά φάγῃ. Εἶχεν ἰδιαίτερο *πινέκ* (=πιάτο, πινάκιον) καὶ *χουλεροπήρουνα* γι' αὐτόνε. Τὸν κρατοῦσε ἔξω στὴν αὐλὴ τὸ καλοκαίρι, κοντὰ στὴν ἐξώπορτα καὶ τοῦ ἔδινε νά φάγῃ κ' ἐκ περισσοῦ ἢ λεφτὰ ἢ τσιγάρα. Τὸ χειμῶνα τοῦ ἔστελνε μετὰ τὴν ὑπέρητρα τὴν Κατίνα φαγὶ στὸ σπίτι του. *Ἰῆζημ Ἀναστασια*, τῆς ἔλεγε, *ἀλλάχ πιν περεκέτ βερσίν* (=Κόρη μου Ἀναστασια ὁ Θεὸς νά σοῦ δώσῃ χίλια εὐλογημένα)³⁰ τῆς ἔλεγε συγκινημένος κ' ἔφευγε. Αὐτὸ βέ-

29. *Χαλάλ-χαλάλι* ἀπὸ τὸ τουρκοαραβικὸ *Χελάλ*. Εἶναι ἀπὸ τίς τούρκικες ἐκείνες λέξεις ποὺ ὀριστικὰ ἐλληνοποιήθηκε γιατί δὲν εἶχαμε ἀντίστοιχη τέτοια λέξη στὴν θρησκευτικὴ μας γλῶσσα μὲ τὴν σημασία αὐτή: *ἔχεις δίκαιο, εἶναι δικό σου, ἀλλὰ μὴν τὸ ζητᾶς, χάρισέ μου τὸ οικειόθελα*. Τῆ λέξη αὐτὴ τὴν μεταχειρίζονται πολὺ καὶ στὴν Ἑλλάδα.

Χάγ'τε! ποῖκα σέ τὸ χαλάλ, δὲν πειράζ', ἀνθρώπ' εἴμαστε, ἅμα ἀλλάγῃ μᾶς μὴ τὸ φκιάνης (=Ἐμπρός! σοῦ τόκαμα χαλάλι, δὲν πειράζει, ἄνθρωποι εἴμαστε, ἀλλὰ ἀκόμη μιὰ φορά μὴν τὸ κάμης).

30. *Περεκέτ, Περεκέτια* Τούρκ. *βερέκέτε* =εὐλογία Θεοῦ, ἀφθονία ἀγαθῶν, χίλια κατὰ ἐντὶ ἑνὸς καλοῦ, χιλιοπλάσια, πάμπολλα ἀγαθὰ ἀντὶ μιᾶς καλωσύνης. *Περεκετλούδια, περεκετλοῦ* λέγαμε μὲ τὴ σημασία τοῦ *εὐλογημένα*. Ὅταν π.χ. ἐρχονταν ἕνας ἢ μιὰ στὸ σπίτι κ' ἐβλεπε ν' ἀδειάζουν στὸ *ἀμπάρι* (=ἀποθήκη) τὰ σακκιά γιομάτα σιτάρι φώναζε: *περεκετλούδια* (=εὐλογημένα νάναι), δηλαδὴ μὲ καλὸ νὰ τὸ φᾶτε καὶ τοῦ χρόνου περισσότερα νὰ σοδῆψετε ἢ καθ' ὄλο τὸ διάστημα ποῦ θὰ τὸ φᾶτε νᾶστε καλὰ καὶ χαρούμενοι. *Περεκέτια* λέγαμε ὅταν π.χ. φέτο εἶχε καλὴ χρονιά κ' οἱ ἑσοδεῖς ἦταν ἀφθονες λέγαμε: *Φέτος ἔχομε περεκέτια* ποῦ σημαίνει φέτο ἔχομε ἀφθονία εὐλογημένη ἀπὸ τὸ Θεό.

βια τ'όκαμνε από πόνο σ' ένα δυστυχή συνάνθρωπο, αλλά κι' από ύπολογισμό νά μετριάση τὸ φθόνο τῶν Τούρκων.

Ἐνταῦθα στὸ σπίτι μας ἔρχονται νά φιλοξενηθοῦν Τούρκοι *μουσαφιρέοι* (=ξένοι φιλοξενοῦμενοι)³¹ Τούρκοι, προθυμοποιοῦνταν νά τοὺς περιποιηθῆ ὅσο τῆς ἦταν δυνατόν ἴσαμε νά φύγουνε. Μόλις ἔφευγαν ἔβαλλε τὴν ὑπηρετριά της τὴν *πιστεμένη* (=ἐμπιστη), τὴν Κατίνα, καὶ θύμιαζε τὴν αἰθουσα ὅπου κάθησαν, ὅπου κοιμήθηκαν κι' ὅπου ἔφαγαν γιὰ νά φύγουν τὰ κακὰ πνεύματα καὶ τὰ δαιμόνια γιὰ νά φύγη ἡ κακὴ μυρωδιά: *ἡ τούρκα μυρωδιά*.

Πίστευαν οἱ *μαννάδες* μας τῆς Συνασοῦ, κι' ὄχι οἱ τουρκόγλωσσες, πῶς οἱ Τούρκοι βρωμοῦσαν γιὰτι ἦταν *ἀβάφτιστοι* καὶ μόλυναν μὲ τὴν παρουσία τους τὰ χριστιανικὰ τὰ σπίτια καὶ τὸ θυμίαμα ἔδιωχνε τὰ κακὰ τὰ πνεύματα.

Μιά χρονιά, τὴν παραμονὴ τῆς Πρωτοχρονιάς, νύχτα, ὁ φίλος μου Τούρκος Χατσάφεντης ἔρχοντας ἀπὸ ἕνα φιλικὸ τούρκικο σπίτι κατελήφθηκε ἀπὸ *ντιπί* (=χιονοθύελλα) καὶ δὲν μποροῦσε νά βλέπη στὸ δρόμο γιὰ νά πάγη σπíti του. Χτυπάγει τὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ τῆς Πεθερᾶς μου καὶ

Στὴν Πόλη τὸ *περεκέτ-περεκέτια* εἶχε τὴ σημασία τοῦ κέρδους, σὰν π.χ. *φέτος εἶχαμε πολλὰ περεκέτια* ποὺ σήμαινε φέτο εἶχαμε πολλὰ κέρδη.

Τὸ ἀμπέλι μας τὸ Καναβοῦρ' ἔν περεκετλούδικο, ἴτς δὲν στέκν' κάθε χρόνο φεριόκ (=Τὸ ἀμπέλι μας, τὸ Καναβοῦρι εἶναι εὐλογημένο, διόλου δὲν σταματᾷ κάθε χρόνο παράγει ἄφθονα).

Ἐνταῦθα ἕνα δένδρο ἔφερνε ἄφθονο καρπὸ λέγαμε *ἐτὸ τὸ δέντρο ἔν περεκετλοῦ! κάθε χρόνο φεριόκ τοῦ κόσμου τὰ μήλια* (=αὐτὸ τὸ δέντρο εἶναι εὐλογημένο! κάθε χρόνο φέρει ἄφθονα μήλια).

Ἐνταῦθα σ' ἕνα φτωχὸ διδάμα μιά ἐλεημοσύνη ὁποιαδήποτε ὁ φτωχὸς θὰ εὐχουνταν: *ἀλλάχ περεκέτ βερσίν* (=Ὁ Θεὸς νά σᾶς τὸ πολλαπλασιάση).

31. *Μουσαφιρέοι*, τὰ *Μισαφιρία*, ὁ *μισαφίρης*, λέξη τουρκοαραβικὴ ἀπὸ τὴ λέξη *σεφέρ* ποὺ σημαίνει ταξεῖδι, ἐξτρατεῖα, φορὲς (μεταφορικὰ) καὶ *μουσαφίρης* σημαίνει ξένος, φιλοξενοῦμενος, προσωρινὸς (μεταφορικῶς).

Τὰ μισαφιρία σας πήγαν; (=οἱ φιλοξενοῦμενοὶ σας φύγανε; ἐτὸς ἔν μισαφίρης ... σήμερα ἔν, τασὺ δὲν ἔν (=Τοῦτος ἐδῶ εἶναι φιλοξενοῦμενος, πρόχειρος, σήμερα εἶναι αὐριο δὲν εἶναι). Τὸ λέγαμε γιὰ τοὺς ξενητεμένους μας τῆς Πόλης κυρίως.

Μὲ τὴν λέξη *Μισαφίρης* εἶχαμε καὶ τὴν Τούρκικη παροιμία ἢ γνωμικὸ: *missafir missafir-dene hazetméze* ποὺ σημαίνει: ὁ *μισαφίρης* τὸν *μισαφίρη* δὲν τὸν ἀνέχεται.

Στὰ παλιὰ τὰ χρόνια, στὰ χρόνια τῶν παποῦδων μας, κάθε ρωμέικο σπíti καὶ εὐκατάστατο εἶχε καὶ τὸν *μισαφίρ-οντα* ποὺ βρίσκουνταν στὴν ἄκρη-ἄκρη τῆς αὐλῆς κοντὰ στὴν ὀξωπόρτα τοῦ σπιτιοῦ. Τὰ *μισαφίρ-οντα* αὐτὰ ἦταν, τὰ περισσότερα *δύπατα* (=δυόρροφα): ἀπάνω ὁ ὄντας ποὺ θὰ φιλοξενοῦσε τοὺς Τούρκους κρατικούς καὶ κάτω ὁ *σταῦλος* προκορισμένος γιὰ τὰ ζῶα τῶν ξένων. Στὰ χρόνια [μας] δὲν ἦταν ὑποχρεωτικὸ νά χιτίζουν ὄντάδες μὲ σταῦλους. Στὰ παλιὰ τὰ χρόνια εἶχαμε καὶ *ὄρτά-ὄντάδες* (=αἰθουσες τῆς μέσης) σὲ κάθε μαχαλά ὅπου κατὰ τὸ χειμῶνα, τίς νύχτες, μαζεῦονταν οἱ ἄντρες καὶ περνοῦσαν τὴν ὥρα τους.

ζήτησε να του δωθή ένα *φενέρ* (=φαναράκι). Τοῦ δόθηκε το φαναράκι κ' ἔφυγε ἀμέσως, ἀλλ' ἡ Πεθερά μου τέτοια μέρα καὶ τέτοια [ώρα] νάρθη Τοῦρκος στὸ σπίτι της τὸ θεώρησεν *όγουρσουζγια* (=κακὸ σημάδι, κακὸν οἰωνό). Δὲν ἔφτανεν ὁμως αὐτὸ μόνο. Τὴν ἄλλη μέρα, πρωτοχρονιά, πρωτομηνιά, κατὰ τὸ πρωί, χτυπάει ὁ Χατσέφεντης τὴν δεξώπορτα καὶ παραδίδει τὸ φαναράκι στὴν Κατίνα τὴν ὑπηρετρία. Ἡ Πεθερά μου τὸ θεώρησε μεγάλη συμφορὰ γιὰ τὸ σπίτι της νὰ πατήση τούρκου πουδάρι πρῶτο-πρῶτο *σὸ ἐσίκι* της (=στὸν ἐξώστη) τῆς πόρτας τοῦ σπιτιοῦ της, στὸ κάτω-κάτω πέτρινο σκαλοπάτι τῆς ἐξώπορτας τοῦ σπιτιοῦ της πρωτοχρονιά μέρα, κάποιο κακὸ θὰ μᾶς ἔρθῃ καὶ πικραίνοντανε. Μόλα ταῦτα ὁμως. Ἡ χρονιά ἐκείνη ἦταν μιὰ χρονιά ἀπὸ τίς καλλίτερες τοῦ σπιτιοῦ τῆς Πεθερᾶς μου. Κάνανε μέλος τοῦ *χορανιαδιοῦ*³² (=σπιτικοῦ) της δὲν ἀρρώστησε, στὴν Πόλη δλες οἱ δουλειῆς τοῦ μαγαζιοῦ πήγαν πολὺ καλά σχετικὰ μὲ ἄλλες χρονιές, ἡ παραγωγή ἡ γεωργικὴ ἄφθονη. Στὸ μεταξὺ ὁμως τὰ *ψαλίματα*, τὰ *ἀγιασμοὺς*, τὰ *θυμάσματα* καθόλου δὲν ἔπαιναν καθ' ὅλη τὴ χρονιά πρὸς ἐξουδετέρωση τοῦ κακοῦ, ποὺ μποροῦσε νὰ μᾶς γίνη μὲ τὸν ἐρχομὸ τῆς Πρωτοχρονιάς τοῦ Χατσάφεντη στὸ σπίτι της.

Αὐτὴ ἦταν ἡ μακαρίτισσα ἡ Πεθερά μου Ἄναστασία. Γιωματὴ αἰσθημαθρησκευτικὸ καὶ ἔθνικὸ, γιομάτη στοργὴ στὰ παιδιά της, στὰ *σόγια* της, στὸ σπίτι της, στοὺς ξενητεμένους της, στὴ φτωχολογιά καὶ στὴ γειτονιά της, ἡ Πεθερά μου ἡ Ἄναστασία ἦταν ἀκριβῶς ὁ ἀντιπροσωπευτικὸς τύπος ἐκείνος τῆς Συνασίτισσας οἰκοδέσποινας, στὴν φροντίδα καὶ στὸ θάρρος τῆς ὁποίας ἄφιναν οἱ ἄντρες Συνασίτες τὰ σπῖτια των, καὶ τὰ παι-

32. *Χορανιαδιοῦ*, *χορανιά* σημαίνει τὸ σύνολο τῶν μελῶν τῆς οἰκογένειας, τὸ *σπιτικό*.

Τὶ νακοῦμε! τὸ *χορανιά ἐν μέγα!* κατὰ στόματά μας θέλομε καὶ τὸ *γεῦμα* μας (=τὶ νὰ κάνουμε! τὸ σπιτικό μας εἶναι μεγάλο! κατὰ τὰ στόματά μας θέλομε καὶ τὸ σιτάρι μας).

Τὶ νὰ σὲ ποῖκ' ὁ καγ' μένος! *Ἐξ μεγάλο χορανιά, τίναν κι' ἄλλον νὰ χορτάσ'* (=Τὶ νὰ σοὺ κάμη ὁ δυστυχής! ἔχει μεγάλο σπιτικό, ποῖόν κι' ἄλλον νὰ χορτάσῃ).

Ἡ λέξη *χορανιά*, νομίζω πῶς δὲν εἶναι τούρκικη ἂν καὶ τὴν μεταχειρίζονται κ' οἱ Τοῦρκοι, ἀλλὰ ἑλληνικὴ. *Χορανιά* λέγοντας ἐννοοῦσαμε τὸ σύνολο τῶν μελῶν τῆς οἰκογένειας, τὸ σπιτικό, ποὺ κάθονταν γύρω στὸ *Χοντσά* (=τραπέζι τοῦ φαγητοῦ). Στὰ παλιὰ τὰ χρόνια τὰ τραπέζια ποὺ τρώγαμε ἦταν χαμηλά, πολὺ χαμηλά, ἔως 0.15 τοῦ μέτρ. ἀψηλά ἀπὸ τὸ ἔδαφος καὶ στρογγυλά κ' ὄχι ὅπως τὰ σύγχρονα παραλληλόγραμμα *τραπέζια*. Ὅταν καθοῦμασταν στὸ *χοντσά* καθοῦμασταν γύρο-γύρο, ὅλο τὸ *χορανιά*, καθιστοὶ ἄπάνω σὲ μαξιλάρια, ἢ στὰ γόνατα ἢ σταυροπόδι καὶ σχηματίζαμε θαρρεῖς ἕνα χορὸ. Ἴσως γι' αὐτὸ καὶ τὸ σπιτικό λέγονταν *χορανιά*. Κατὰ τὰ τελευταῖα, σύγχρονα χρόνια καθοῦμασταν σὲ καρέκλες γύρω σὲ τραπέζια ἀψηλά κ' ἡ λέξη *χοντσά* ἀντικαταστάθηκε μὲ τὴ λέξη *τραπέζ-τραπέζι* τὸ *χορανιά* ὅλο κάτανε *σὸ τραπέζ'* λέγαμε καὶ ὄχι *σὸ χοντσά*.

Ὁ Κετσόγλου στὸ Λεξιλόγιό του (Οὐλαγάς) γράφει τὴ λέξη *χορονιά*, (χωρὶς *ι*, καὶ ὀ ἀντὶ *α*) ἀπὸ τὸ τουρκ. *horonta*= μέλος τῆς οἰκογένειας.

διά των και τις περιουσίες των και φεύγανε στη μαύρη ξενητεία: με πίστη κι' άφοσίωση κ' εὐλάβεια στη θρησκεία και στο ἔθνος τῶν πατέρων της, με άφοσίωση κι' άγάπη στον ξενητεμένο της, στα παιδιά της, στα γεροντικά της.

Έργατικά κι' ακούραστη, οίκονόμα κι' άγάσσα, ἐκεῖ πού πρέπει, και προσεχτικιά στις σχέσεις της με τὸν Τούρκο πού τὸν καλόπιανε ἀλλά και τὸν κρατούσε σὲ ἀπόσταση κ' ἔπαιξε μιὰ θαυμάσια πολιτικὴ ἀπέναντί του, πού, ὅπως ἔλεγαν οἱ μακαρίτισσες Μάννα μου και Πεθερά μου: *νὲ γήζήνή βερὶρ νέτε ντὲγγὺρὸ-κὺστὺρὺρ* (= *ne ghizini vérire néde dughuru kusturure*) = οὐτε τὴν κόρη της δίνει, ἀλλ' οὐτε και τὸν συμπέθερο κακοκαρδίζει), σωστὴ *μάλατσασα*³³ (=μαλαγάνα).

33. *Μάλατσασα* (=πειστικὴ-κολακευτικὴ) ἀπὸ τὴ λέξη *μαλά* πού σημαίνει λάσπη καμωμένη ἀπὸ γῆσο, νερό, γάλα, αὐγὸ και *ἰνες λιναριοῦ* και πού τὸ χρησιμοποιούσαν γιὰ ἐπένδυση τῶν ἐσωτερικῶν τοίχων τῶν αἰθουσῶν. Οἱ τεχνίτες τῆς ἐπένδυσης αὐτῆς λέγονταν *μάλατσας-μάλατσαςδες*, ἐνῶ τὸ ἐξωτερικὸ τῶν τοίχων τῆς αἰθουσας τὸ *σουβάτιζαν* (=ἀσβέστωσαν) με βούρτσια κι' ὁ ἀσβεστῆς λέγονταν *σουβατῆς* κ' ἡ πράξη *σουβάς*, τὴ *μαλά* (=τὴν ἐσωτερικὴ ἐπένδυση) τὴν ἔκαμαν με τὴν σπάτουλα και με τὸ μιστρί. Ἐπαιρνε ὁ *μάλατσας* τὴ λάσπη με τὴν σπάτουλα και τὴν πετούσε στὸν τοίχο κι' ὕστερα με τὸ μιστρί τὴν *δούλευε* (τὴν σκόρπιζε) δεξιὰ-ἀριστερά, ἀπάνω-κάτω σὲ πάχος καθωρισμένο, ἴσως 0.02 τοῦ μ.

Ἔτσι κ' οἱ εἰκονικὰ *μάλατσαςδες* λεγόμενοι δηλαδὴ *διπλωμάτες, πολιτικοὶ* ἀντὶ *μαλά* και σπάτουλα και μιστρί εἶχαν τὰ ὄραϊα, τὰ εὐγενικὰ τὰ λόγια και τοὺς εὐγενικοὺς τρόπους *μάλαζαν* τοὺς σκληροὺς και ἄκαμπτους κι' ἐπιμονες ἀνθρώπους και γι' αὐτὸ τοὺς ἔλεγαν *μάλατσας-μάλατσαςδες*.

Τέτοιοι περιφήμοι *μάλατσας* στα χρόνια τὰ μικρά μας εἶχαμε τὸν Βασίλειο Ἀδάμ ἢ Γιαχνῆ Βασίλ πού τὸν ἔλεγαν *μάλατσας* γιατί ἦταν Δημογέροντας γλυκόλογος, πειστικὸς, ἐπιμονὸς ὅπως ὁ *μάλατσας*. Τέτοιοι ἦταν και λέγονταν κι' ὁ ἀνεπιτὸς του Ἀναστάσης Καφρης, Δημογέροντας και Πρόεδρος Δημογεροντίας.